

Research Paper

Dialectical study of the lived experience of alienation and the phenomenological perception of the institution of science; The case of Sharif University of Technology students

Ebrahim Ekhlesi^{1*}, Mohammad Mirzaee²

Received: May. 2, 2025; Accepted: Jul. 9, 2025

ABSTRACT

This study explores the lived experience of alienation among students at Sharif University of Technology and examines its relationship to their phenomenological perception of the university as an institution of science. Using purposive sampling, 19 students were selected based on inclusion criteria, and data were collected through semi-structured interviews following the Claise phenomenological method. Three key themes emerged to represent students' experiences of alienation: (1) rejection and withdrawal from prior academic choices as gateways to later reflective actions, (2) feelings of contempt toward wasted opportunities and costs, and (3) the prioritization of separation over persistence. The findings indicate that alienation manifests through the interplay between intra-university relations and extra-university contexts. These external contexts include the pressures of the entrance exam system, the commodification of academic success, market-driven field selection, and essentialist notions of elitism. Furthermore, students' perception of the university as a scientific institution is articulated through four phenomenological constructs: (1) Sharif as a mixer of calculability and market rationality, (2) Sharif as a launching pad to the external world, (3) Sharif as an agent of instrumental socialization, and (4) Sharif as a destroyer of identity pluralities. The study concludes that the alienation experienced by students reflects structural and epistemological divisions within Iran's higher education system. It recommends developing critical and interdisciplinary frameworks to bridge the gap between the humanities and the sciences, thereby fostering a more cohesive academic environment and reducing student alienation.

Keywords: Alienation, Sharif University of Technology, Phenomenology, Scientific Socialization, Institution of Science

1. Associate professor of sociology, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

✉ eb.ekhlasi@atu.ac.ir

* Corresponding author

2. MA in Youth Studies, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

✉ 23muhammad74@gmail.com

INTRODUCTION

Academic elites are one of the most important pillars of science having a special place in society due to acquired abilities and skills, and can play a significant role by designing ideas. Alienation can have a variety of phenomena, and in the form of a sense of powerlessness in individual choices, a sense of disability, inability to social forces and processes, a sense of nonsense and absurdity, a sense of hatred of self, culture and the country, as well as a sense of normlessness and being apolitical. Alienation can also appear as a resistance to society, politics, the university and the family. Disability, political protest, and destructive political activities, immigration, change of field of study, and withdrawal of education are examples of alienation among academic elites. According to the title in the official documents, "the withdrawal of elite individuals and groups from the community's service cycle" in the form of academic immigration, employment in non -study -related areas, withdrawal of education, can be considered important instances of alienation.

PURPOSE

In this study, the lived experience of alienation is explored in close connection with the phenomenal perception of elite students of technical-engineering disciplines at Sharif University of Technology. The profound consequences of alienation on the quality of education have made the aforementioned phenomenon worthy of reflection and sociological confrontation; such a study can be regarded as a criticism of institutional and educational structures, as well as a simultaneous criticism of passivity and unhealthy competition in the institution of science. Investigating the relationships between elite students' perception of Sharif University of Technology and addressing the dimensions, manifestations, and internal - external contexts focused on the lived experience of alienation of students at that university in the face of higher education can be considered as a discovery of profound contributions and valuable insights in this regard. The present study seeks to address the aforementioned objectives by providing interpretive answers to the following three questions: 1) What are the constituent aspects of the lived experience of alienation among the students at Sharif University of Technology? 2) What are the most important extracurricular contexts preceding the lived experience of alienation among the students at Sharif University of Technology? 3) What are the dimensions and angles of phenomenal perception of the selected students at Sharif University of Technology?

METHODOLOGY

The research was conducted using descriptive phenomenology. The use of phenomenology was considered from the perspective of its conflict with the engineering and positivist ideas prevailing at Sharif University of Technology. From the perspective of phenomenological considerations, the subjects of the research

were assumed to be alienated from the very beginning, or at least, to some degree of alienation, due to their professional employment in the modern sense of science. In this study, nineteen students with alienation experience at the undergraduate, graduate, and doctoral levels were selected purposefully and according to inclusion criteria, and were subjected to semi-structured interviews. The validated inclusion criteria included the following: 1) membership in the National Foundation of Elites and facing visible educational, cultural, and psychological problems during the course of study; 2) dissatisfaction with the chosen field, university, and educational processes; 3) re-choosing a field of study after a period of starting education; 4) Desire to immigrate abroad with the aim of continuing their education, while simultaneously having experience studying within the country; 5) Having experience studying in other countries in addition to their experience studying in Iran. At the same time as the data collection reached saturation, the data collection process was stopped, and data mining began - by implementing oral statements and coding. The exploration of lived experience was carried out within the framework of descriptive phenomenology, and by applying Claise analysis. The reliability of the findings was carried out in the form of long-term follow-up with participating students, control by members, and also, conducting discussions with peers.

FINDINGS

The 10 constructed themes provide answers to the research questions. Accordingly, the three themes of “refusal and withdrawal from the previous choice, the gateway to later reflective actions and speeches”, “contempt in the face of wasted opportunities and costs”, and “the preference of the urgency of separation over the choice of residence” are the answers to “what are the aspects of the lived experience of alienation among students of Sharif University of Technology”. The final 3 themes of “interaction of college entrance examination life and commodified academic success”, “the engraving of market constructs in the relations of field selection” and “essentialist understanding of elitism” are the ones that address “what are the extra-university contexts that precede the lived experience of alienation”. Finally, “what are the aspects that constitute the phenomenal perception of the institution of science among students of Sharif University of Technology” are based on the 4 themes of “Sharif; a combination of calculability and market rationality”, “Sharif; Launch pad to go abroad”, “Sharif; agent of tool-based socialization” and “Sharif; destroyer of identity pluralities” have been prepared.

CONCLUSION

The possibility of a more abstract formulation of the set of themes constructed in this study, based on the importance of the humanities, the difficulties and consequences of neglecting interdisciplinary relations in the university education system, is considered as the most important result of the present study.

Iranian Cultural Research

Abstract

Accordingly, the hegemony of specialization, disciplinary rigidity, and the lack of interdisciplinary relations at Sharif University of Technology, cause the isolation of practices arising from critical teachings and reflective discourses contained in various discourses of humanities. A large part of confronting the lived experience of alienation of engineering and technical students will require making the aforementioned phenomenon visible, and addressing it as a social problem, through institutionalizing policy-making rooted in the teachings of the humanities and social sciences, and employing interdisciplinary contributions, in the governance of public and higher education. In accordance with the current coordination that dominates the country's higher education system at the moment, and affected by the entanglement of "specialization", "power - authority relations" and "capillary neoliberalism", unfortunately, in most cultural, social, political and economic bodies, the impossibility of institutionally coexisting the humanities and engineering sciences has become established. Thus, "structural rethinking", "equalizing the humanities and engineering disciplines", under interdisciplinary and transdisciplinary relations, can lead to the reduction of alienation in students of this category of sciences. Furthermore, a wide range of alienation phenomena among engineering students at Sharif University of Technology has also influenced by the "institutional reproduction of socialization oriented towards value-based apartheid at the level of general education - through the over-the-top esteeming of specialized courses in the fields of experimental sciences, mathematics and physics, and the de-esteeming of "general courses", alongside the "biological and genetic study of talent and mental ability".

CONFLICT OF INTEREST

No conflict of interest declared by the authors.

BIBLIOGRAPHY

- Alasti, K. (2021). Institution of science, identity of science and relationship with society. *Journal of Science and Technology Policy*, 14(2), 1-3. doi: 10.22034/jstp.2021.13891
- Ali-Akbari Dehkordi, M., Oraki, M., Bargi-Iran, Z., & Kiarad, S.K. (2011). Studying the relationship between religious orientation and alienation, depression and death anxiety in students of Payam Noor University, Tehran Province. *Knowledge in Islamic University*, 15(4), 164-180.
- Badamchi, M.H., & Ghaemkhani, M. (2015). Bohrān-e teknik-zadegi-ye āmuzeš-e ‘ālī dar Irān: Jāme‘e-šenāsi-ye jaryān-e mohājerat-e noxbegān az reštahā-ye mohandesī be ‘olum-e ensānī [The crisis of technocentrism in higher education in Iran: A sociology of elite migration from engineering to the humanities]. *Ma‘rifatī Studies in the Islamic University*, 19(3), 335–358. [In Persian]
- Barnett, R. (2019). Īde-ye āmuzeš-e ‘ālī [The idea of higher education] (M.M. Mohammadi Fumani et al., Trans.). Tehran, Iran: Andiše-ye Ehsān. (Original work published 1990)
- Bozorgi, S. A. (2018). A Critical Study of Feuerbach and Karl Marx on the Causes of Human Self-Alienation. *Theosophia Practica*, 9(33), 7-30. doi: 10.22081/pwq.2018.65407
- Cham Asemani, M., Narengi Thani, F., Mirkamali, S.M., & Zolfagharzadeh, M.M. (0621). Analyzing the Reasons of the Migration of Academic Elites from the Perspective of the Functions of Higher Education in Iran: Using a Systematic Review (2002-2022). *Journal of Management and Planning In Educational System*, 17(1), 155-184. doi: 10.48308/mpes.2024.233384.1380
- Dadjooy-e Tavakkoli, A.; Safarpoor-e Dehkordi, S.(2015). Fundamental Analysis of Institution of science: The Road to Development of the country. *Rahyافت*, 25(60), 99-114.
- Ekhlesi, E., & Rastegar, Y. (2020). A Sociological Study of the Habitus in Conflict with the Institutional Requirements of Science in Humanities Researches. *Strategy for Culture*, 12(48), 7-48. doi: 10.22034/jsfc.2020.105519
- Esmaili, M. (2006). Pirāmun-e mohājerat-e noxbegān [On elite migration]. *Rāhbord-e Yās*, 5, 137–182. [In Persian]
- Firouzaeyan, A.A., & Hashemian, B. (2018). A Sociological Study of Academic Alienation: A Case Study of Mazandaran University. *Strategy for Culture*, 11(41), 105-131. doi: 10.22034/jsfc.2018.67064
- Foer, L., & Pirouzgar, M.R. (1968). History of the concept of alienation. *Sociological Studies*, 2, 5-27.
- Freud, S. (2014). Civilization and Its Discontents (K. Homayounpour, Trans.). Tehran, Iran: Amirkabir Publications.
- Fromm, E. (2006). Healthy Society (A. Tabrizi; 4th Ed.). Tehran, Iran: Behjat Publications.
- Ghanei-Rad, M.A. (2003). Critique of elitism in knowledge production. *Pegah Hawza*, 104, 12-14.

Iranian Cultural Research

Abstract

- Ghanei-Rad, M.A., & Khosrokhavar, F. (2011). The mindsets of prominent basic science researchers about the scientific community in Iran, *Iranian Higher Education*, 3(4), 7-36.
- Haghighatian, M., & Moradi, G. (2014). The Effects of self Alienation in the causation of Collective Protest Behaviors (Case study: The youth of Kermanshah City). *Ferdowsi University of Mashhad Journal of Social Sciences*, 11(1), 155-179. doi: 10.22067/jss.v11i1.16468
- Hall, R. (2018). On the alienation of academic labor and the possibilities for mass intellectuality. triple: Communication, Capitalism & Critique. *Journal for a Global Sustainable Information Society*, 16(1), 97-113.
- Hasan, A. (2002). The roots of elite alienation. *Economic and Political Weekly*, 4550-4553.
- Hosseini, Seyede Zahra and Faramarz Qaramaleki, A. (2012). On Alienation, Borderline Situations and Death in Mathnavi. *Islamic Philosophy and Theology*, 2(45), 47-65. doi: 10.22059/jitp.2013.29429
- Jahangard, H. (2004). Knowledge-based economy and the brain drain. *Social Security Journal*, 6(3), 53-74.
- Javadzadeh, P. (2015). Social causes of migration of Iranian elites to American universities. *Cultural Management*, 9(28), 95-111.
- Kaçire, İ. (2016). The Impact of the University Students' Level of Alienation on Their Perception of General Satisfaction. *International Journal of Higher Education*, 5(1), 38-46.
- khavari, Z., Mohsenitabriz, A., & Mirzaee, S. M. (2021). Sociological Analysis of women's alienation with using of Grounded theory method (Case Study: Woman 20 to 50 Years old in Masshad). *Women Studies*, 12(36), 3-32. doi: 10.30465/ws.2021.29467.2914
- Mahini, E., Kiyashemshaki, A., & Khosropanah, A. (2014). Self-oblivion in the Ground of Self-Alienation with an Emphasis on Rumi's Viewpoint. *Research Quarterly in Islamic Ethics*, 23(7), 53-78.
- Malekpour Afshar, R., Haghdooost, A.A., Dehnavieh, R., Sheikhzadeh, R., Mousavi, S.M., Rezaei, P., et al. (2022). Causes and Solutions of the Brain Drain in Iran. *Culture and Health Promot*, 6(1), 81-87.
- Masoudnia, H., Marandi, Z., & Sistani, M. (2014). A Study of Relationship between Alienation and Political Participation among Students of Isfahan University. *National Studies Journal*, 15(60), 95-116.
- Mohseni Tabrizi, A., Ghazi Tabatabaei, M., & Marjaei, S.H. (2023). Effect of Issues and Challenges of Scientific Environment to Academic Socialization. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 16(1), 45-67.
- Motahari, M. (1995). *An Introduction to the Islamic Worldview; Man and Faith* (11th ed.). Tehran, Iran: Sadra Publications.
- Nazar Mansouri, A., Yazdkhasti, B., & Hemati, R. (2021). An Analysis of the Factors Affecting Academic Socialization of University Students: Case Study: Postgraduate Students of the Tehran, Tarbiat Modares, Shahid Beheshti, Shiraz and Ferdowsi Universities. *Strategy for Culture*, 14(53), 113-154.

- Pappenheim, F. (1993). The New Age: Human Alienation (M. Madadi, Trans.). *Farhang*, 15, 119-136.
- Rahmatian, F., & Sharajsharifi, M. (2022). Reimagining MBA education in the age of artificial intelligence: A meta-synthesis. *Socio-Spatial Studies*, 6(1), 43-50. doi: 10.22034/soc.2022.223610
- Ritzer, G. (2007). *Sociological Theory in the Contemporary Era* (Salasi, M.). Tehran, Iran: Scientific Publication.
- Sadeghi Hasan Abadi, M., & Ganjvar, M. (2010). God-Belief, Self- Detection, Alienation. *Comparative Theology*, 1(1), 77-96.
- Sharif University of Technology (2021, June 29). *Mowaffaqiyyat-e česm-gir-e Dānešgāh-e San'atī-ye Šarif dar jadidtarin rotbeh-bandī-ye jahānī-ye QS* [Remarkable success of Sharif University of Technology in the latest QS World Ranking]. Retrieved from <https://www.sharif.ir/fa/article/1146639>
- Shirzad, A. (1994). Olympiads and the problem of elitism. *Brilliant Talents*, 12, 1-7.
- Talebzade Shoshtari, L., & khademi Ashkezari, M. (2018). Optimizing Human Resource Management through the Identification of their Requirements, Barriers, and Problems: Solutions Presented by the Elites Themselves. *Journal of Research in Human Resources Management*, 10(3), 215-237.
- Zhianpour, M., Naji Esfehani, Z., & Kavezadeh, A. (2013). Elite Experience Of The Barriers of Commercialization of Ideas; A Study on the Elite Foundation Members of Esfehan City). *Social Problems of Iran*, 4(1), 141-159
- Zokaei, M.S., & Esmaili, M.J. (2012). Youth and Academic and Educational Alienation. *Journal of Iranian Cultural Research*, 4(4), 55-90. doi: 10.7508/ijcr.2011.16.003

Iranian Cultural Research

Abstract

مقاله پژوهشی

مطالعه دیالکتیک تجربه‌زیسته بیگانگی و ادراک پدیداری از نهاد علم؛ مورد کاوش، دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف

ابراهیم اخلاصی^{۱*}، محمد میرزایی^۲

دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۲؛ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۸

چکیده

مطالعه تجربه‌زیسته بیگانگی دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف و زوایای گوناگون آن در پیوند با ادراک پدیداری آن‌ها از دانشگاه هدف مطالعه را تشکیل می‌دهد. ۱۹ دانشجو، به‌وجهی هدفمند و بر پایه معیارهای شمول به‌عنوان آگاهی‌دهندگان پژوهش انتخاب شدند. داده‌یابی از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و کاوش در تجربیات با روش کلایزی صورت گرفت. ۳ مضمون «استتکاف و انصراف از انتخاب پیشین، دروازه‌کردارها و گفتارهای بازاندیشانه پسین»، «تحقیر در نظاره فرصت‌های بر باد و هزینه‌های بر آب» و «رجحان‌یافتگی اضطراب مفارقت بر انتخاب متابعت» بازنمایی‌کننده تجربه‌زیسته بیگانگی آگاهی‌دهندگان هستند. پدیدار بیگانگی در پیوند همزمان با مناسبات درون‌دانشگاهی و زمینه‌های زیست‌شده برون‌دانشگاهی در دانشجویان متحقق می‌شود. در همین راستا، «برهم‌کنشی زندگی کنکوری و موفقیت تحصیلی کالایی‌شده»، «حک‌شدگی برساخته‌های بازار در مناسبات انتخاب رشته» و «فهم ذات‌انگار از نخبگی» زمینه‌های برون‌دانشگاهی مقدم بر تجربه‌زیسته بیگانگی دانشجویان را تشکیل می‌دهند. ۴ مضمون «شریف؛ آموخته محاسبه‌پذیری و عقلانیت بازار»، «شریف؛ سکوی پرتاب به خارج از کشور»، «شریف؛ کارگزار جامعه‌پذیری ابزارنیاد و درجه‌اندیش» و «شریف؛ هادم کثرت‌های هویتی» در حکم وجوه سازنده ادراک پدیداری دانشجویان از نهاد علم هستند. برساخت صورتبندی‌های انتقادی از انشقاق و چندپارگی‌های موجود درون‌وزارتخانه‌ای و میان‌وزارتخانه‌ای در خصوص شاخه‌های مختلف علوم، هم‌نشین‌سازی علوم انسانی از یک‌سو و علوم پزشکی و فنی‌مهندسی از سوی دیگر ذیل ملاحظات میان‌رشته‌ای و سرانجام، بازاندیشی‌های معطوف به انگاره وحدت علوم محوری‌ترین نتایج مطالعه را تشکیل می‌دهند. استخدام مفاد مذکور در مقام سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی نظام آموزش عمومی و عالی کشور به‌مراتب زمینه‌ساز فروکاهش و تعدیل تجربه‌زیسته بیگانگی در نهاد دانشگاه خواهد بود.

کلیدواژه‌ها: بیگانگی، نهاد علم، دانشگاه صنعتی شریف، پدیدارشناسی، جامعه‌پذیری علمی

۱. دانشیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

✉ eb.ekhlasi@atu.ac.ir

* نویسنده مسئول

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مطالعات جوانان، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

✉ 23muhammad74@gmail.com

۱. مقدمه و بیان مسئله

نخبگان دانشگاهی از مهم‌ترین ارکان علم و توسعه محسوب می‌شوند که به واسطه توانایی و مهارت‌های اکتسابی واجد جایگاه خاص در جامعه هستند، و با طرح اندیشه‌ها می‌توانند نقش‌های به‌سزایی ایفا کنند. نخبگان، در ۹ گروه شامل برگزیدگان المپیادها، رتبه‌های کنکور، دانش‌آموختگان دانشگاهی، برگزیدگان قرآنی، برگزیدگان جشنواره‌ها، مخترعان، هنرمندان برتر، پژوهشگران نمونه و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها طبقه‌بندی می‌شوند (طالب‌زاده شوشتری و خادمی اشکذری، ۱۳۹۷). عدم دستیابی نخبگان دانشگاهی به جایگاهی که برای آن پرورش یافته‌اند، مزید بر اتلاف هزینه، موجب ماندگاری و انباشت بسیاری از مسائلی می‌شود که نیازمند تعامل با نخبگان است؛ فقدان مشارکت متناسب با مهارت، توانایی‌ها و استعداد خویش برای نخبگان، زمینه‌ساز تکوین مراتب گوناگون بیگانگی، با لحاظ انواع پیامدهای بعدی در آن‌ها می‌شود. بیگانگی می‌تواند پدیدارهای گوناگونی داشته باشد، و حسب موقعیت‌های مختلف، نظیر رشته و دانشگاه محل تحصیل، شرایط زندگی، سیاست‌گذاری‌ها و قوانین نمودهای متعدد به خود بگیرد، و در قالب احساس بی‌قدرتی در انتخاب‌های فردی، احساس عجز، ناتوانی و فتور در برابر نیروها و فرایندهای اجتماعی، احساس بی‌معنایی و پوچی، احساس بی‌زاری از خویشتن، فرهنگ و کشور، و هم‌چنین، احساس بی‌هنجاری و سیاست‌گزیری (ذکایی و اسماعیلی، ۱۳۹۰؛ محسنی تبریزی و دیگران، ۱۳۸۹) بر تجربه‌کنندگان خود مکشوف گردد.

مزید بر موارد فوق، بیگانگی می‌تواند خود را به صورت مقاومت در برابر جامعه، سیاست، دانشگاه و خانواده نیز پدیدار سازد. نارضایتی، اعتراض سیاسی، سیاست‌زدگی و اقدام به فعالیت‌های تخریب‌آمیز سیاسی، مهاجرت (قانع‌ی‌راد و خسروخاور، ۱۳۹۰)، تغییر رشته و انصراف از تحصیل (بادامچی و قائم‌خانی، ۱۳۹۴) از مصادیق آشکار بیگانگی در میان نخبگان دانشگاهی هستند. تجربه بیگانگی طی نابودسازی توانایی‌ها و امکانات بالقوه آدمی، اجازه دستیابی به اهداف و آرزوها را از انسان‌ها سلب می‌کند؛ گزاره اخیر، به‌تنهایی، ضرورت صورت‌بندی تجربه بیگانگی و شناخت نیروهای بیگانه‌ساز را

بازنمایی می‌کند (پاپنهام، ۱۱۹، ۱۳۷۲). بیگانگی نخبگان دانشگاهی در شکل مطلق آن امری انتخابی یا شخصی نیست؛ به‌طور متقابل، مراتب گسترده‌ای از آن در سطح کلان، تحت تأثیر زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی جامعه، در سطح میانی، متأثر از مناسبات حاکم بر آموزش عالی و دانشگاه محل تحصیل، و در سطح فردی، متأثر از تجربه‌زیسته متحقق می‌شود. در همین راستا، تعبیر موجود در سند راهبردی کشور در امور نخبگان، تحت عنوان «خروج افراد و گروه‌های نخبه از چرخه خدمت به جامعه» در قالب مهاجرت تحصیلی، اشتغال در حوزه‌های غیر مرتبط با رشته تحصیلی و انصراف از تحصیل را می‌توان از جمله مصادیق مهم بیگانگی در نظر گرفت.

تصریح یادشده ناظر بر اهمیت معضله بیگانگی، و مهاجرت نخبگان از منظر سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان نظام آموزش عالی است. با این‌که در بیشتر موارد «بیگانگی» و «مهاجرت نخبگان» قرین با یکدیگر انگاشته می‌شوند، اما، مطلق قضیه مرادف با این‌همانی آن دو پدیده نیست؛ چه، نخبگان دانشگاهی که ترک وطن می‌کنند و شاید نسبت به جامعه علمی خویش نیز بیگانه نباشند، اما، برای کشور منافع زیادی به ارمغان می‌آورند (جهانگرد، ۱۳۸۳). از سوی دیگر، نخبگانی نیز وجود دارند که به‌رغم بیگانگی با بسیاری از سنت‌ها، نهادها و جامعه علمی خویش، اما، به هر دلیلی در کشور باقی می‌مانند. نتیجه مستفاد از گزاره فوق این است که نخبگان دانشگاهی در خلال زندگی خویش مشکلات و مسائلی را تجربه می‌کنند که بسیاری از آن‌ها لزوماً ذیل عنوان مهاجرت فهم‌پذیر نیستند. بدین ترتیب، بیگانگی و مهاجرت دو پدیده جدای از یکدیگر، و در عین حال، برخوردار از روابط دوسویه هستند، به‌وجهی که در مواردی، «بیگانگی» در قامت مقدمه «مهاجرت» پدیدار می‌گردد.

در این مطالعه، تجربه‌زیسته بیگانگی در پیوند وثیق با ادراک پدیداری دانشجویان نخبه رشته‌های فنی مهندسی دانشگاه صنعتی شریف از نهاد آکادمی کاوش می‌شود. پیامدهای ازخودبیگانگی در سپهر کیفیت آموزش، آن را شایسته تأمل و مواجهه جامعه‌شناختی نموده است؛ مطالعه پدیده ازخودبیگانگی می‌تواند با ایفای سهم در شنیده‌شدن بحران هویت، ضمن رؤیت‌پذیرساختن چالش‌های هویتی، ارزشی و

مضيقه‌های ناظر بر سلامت روان دانشجویان - نظیر احساس بی‌معنایی - در حکم نقد ساختارهای آموزشی و فرهنگی نهاد علم و هم‌چنین، نقد همزمانِ انفعال و رقابت ناسالم ظاهر گردد و بدین ترتیب، ضرورت تلاش نهادی پیرامون ارتقاء سلامت روان و بهبود روابط اجتماعی در جامعه دانشجویی کشور را برجسته‌سازی نماید. ساختارهای آموزشی در سطح جهانی نیز در حال تجربه دگرگونی‌های بنیادین‌اند و پدیده‌های نوظهور فناورانه و اجتماعی، معنا و کارکرد آموزش عالی را با چالش‌های تازه‌ای مواجه ساخته‌اند؛ گسترش فناوری‌های هوشمند، ضمن ایجاد فرصت‌های نو برای یادگیری و ارتقای کیفیت آموزشی، ضرورت بازاندیشی در انسان‌محوری و اخلاق آموزشی را نیز برجسته ساخته است. این روند جهانی می‌تواند زمینه‌ای برای درک عمیق‌تر ابعاد نهادی و فرهنگی بیگانگی دانشگاهی در ایران فراهم آورد (رحمتیان و شرح‌شریفی، ۲۰۲۲).

انتخاب دانشگاه صنعتی شریف، به‌عنوان میدان مطالعه، به‌واسطه اشتها آن به‌منزله محوری‌ترین کانون علمی جذب و اجتماع نخبگان ایرانی، صورت گرفته است. دانشگاه صنعتی شریف، حسب رتبه‌بندی کیو.اس^۱ در سال ۲۰۲۲ میلادی، رتبه ۳۸۱، و در بین دانشگاه‌های تأسیس شده در ۵۰ سال اخیر رتبه ۴۷ را به خود اختصاص داده است (دانشگاه صنعتی شریف، ۱۴۰۰). به‌علاوه، دانشجویان آن دانشگاه غالباً از میان دارندگان مدال طلای دانش‌آموزی در المپیادهای ریاضی، فیزیک، شیمی، نجوم و کامپیوتر، و از بهترین آورندگان رتبه‌های کنکور رشته ریاضی فیزیک هستند. بدین ترتیب، تفحص در مناسبات میان نوع ادراک دانشجویان نخبه از دانشگاه صنعتی شریف و پرداختن به ابعاد، نموده‌ها و بسترهای درونی و بیرونی معطوف به تجربه‌زیسته بیگانگی دانشجویان آن دانشگاه در مواجهه با آموزش عالی می‌تواند کاشف از آورده‌های عمیق و بصیرت‌های ارزشمند محسوب گردد؛ پژوهش حاضر پرداختن به اهداف پیش‌گفته را ذیل تمهید پاسخ تفسیری به پرسش‌های ذیل جستجو می‌کند: (۱) وجوه سازنده تجربه‌زیسته بیگانگی در میان دانشجویان مورد مطالعه از دانشگاه صنعتی شریف

1. Quacquarelli Symonds (QS)

کدامند؟ ۲) مهم‌ترین زمینه‌های برون‌دانشگاهی مقدم بر تجربه‌زیسته بیگانگی در میان دانشجویان مورد مطالعه از دانشگاه صنعتی شریف کدامند؟ ۳) ابعاد و زوایای ادراک پدیداری دانشجویان منتخب مورد مطالعه از دانشگاه صنعتی شریف کدامند؟

۲. پیشینه پژوهش

مطالعات ناظر بر ازخودیگانگی در نسبت با مجموعه گسترده‌ای از متغیرهای اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و آموزشی مورد مطالعه قرار گرفته است. مطالعات مذکور قابل سنخ‌بندی به مطالعات تبیینی، پیامدی و تجربه‌زیسته‌ای هستند. به‌علاوه، «چالش‌های زیست‌شده نخبگان دانشگاهی» و «مهاجرت نخبگان» دو سنخ مطالعاتی قابل احصاء در پیوند با پدیده ازخودیگانگی هستند.

جدول ۱. سنخ‌شناسی مطالعات ناظر بر ازخودیگانگی

از خودبیگانگی	
- محدودیت‌های اجتماعی، نابرابری جنسیتی، ضعف در روابط اجتماعی و غرق‌شدن در تفسیر عمومی به منزله شرایط علی ناظر بر ازخودیگانگی در میان زنان شهر مشهد (خاوری و دیگران، ۱۴۰۰). - رابطه معنادار مستقیم متغیرهای سه‌گانه ابهام اشتغال، مدرک‌گرایی و بحران منزلت با بیگانگی دانشجویان (فیروزجانیان و هاشمیان، ۱۳۹۷). - دور افتادن انسان از مدیریت الهی خویشتن و خودفراموشی وی به‌واسطه هبوط و یافتن مأوای اصای، بازگشت به آن، و خروج از غفلت به‌مثابه راه درمان خودفراموشی از نظر مولانا (ماهینی و دیگران، ۱۳۹۳). - رابطه معنادار ازخودیگانگی و کنش‌های اعتراضی جوانان (حقیقتیان و دیگران، ۱۳۹۳). - دوگانه‌سازی از مرگ و زندگی عامل ازخودیگانگی انسان از نظر مولانا (حسینی و فرامرز قراملکی، ۱۳۹۱). - پیش‌بینی‌کنندگی جهت‌گیری‌های مذهبی بر اضطراب مرگ و ازخودیگانگی و رابطه معکوس میان آن دو در دانشجویان دانشگاه پیام نور استان تهران (علی‌اکبری دهکردی و دیگران، ۱۳۹۰). - بالا بودن بیگانگی دانشجویان پزشکی و فناوری دانشگاه دجله و تأثیر منفی و معنادار آن بر ادراک از رضایت عمومی (کاسیر^۱، ۲۰۱۶). - دست‌درازی نهاد بازار به دانشگاه موجد بیگانگی دانشجویان (هال^۲، ۲۰۱۸). - شرایط سیاسی حاصل از دوران ذوالفقار علی بوتو^۳ نقطه آغاز بیگانگی نخبگان پاکستانی در عرصه‌های آموزش عالی (حسن^۴، ۲۰۰۲).	تبیینی

1. Kaçire
2. Hall
3. Zulfikar Ali Bhutto (1928-1979).
4. Hasan

از خودبیگانگی	
پیامدی	- نخبه تنها در میدان اقتصادی- اجتماعی و رنجور از حمایت‌های اجتماعی و مالی اندک؛ نخبه به‌مثابه کنشگر نابالغ در میدان آموزش خلایق‌زدا، جزئی‌نگر، کمیت‌گرا و جزیره‌ای؛ نخبه به‌منزله کنشگر سرگردان در میدان اداری و ممزوج با تجربه بی‌اعتمادی، شبکه ناسازمان اداری و رهاسدگی بین‌المللی (ژیان‌پور و دیگران، ۱۳۹۲). - عدم ارتباط میان ادبیات، تاریخ، جغرافیا و زندگی اکثر پاکستانی‌ها به‌مثابه مهم‌ترین عواقب بیگانگی نسل جدید نخبگان دانشگاهی پاکستان (حسن، ۲۰۰۲).
تجربه‌زیسته	- بی‌قدرتی، احساس نومییدی در رسیدن به علائق و اهداف، کنترل ناپذیری، پیش‌بینی ناپذیری، محرومیت از برخی انتخاب‌های دانشگاهی و نارضایتی نسبت به محتوای درسی به‌عنوان پدیدارهای بیگانگی تحصیلی (ذکایی و اسماعیلی، ۱۳۹۰).
سنخ‌های چالشی زیست‌شده به‌وسیله نخبگان دانشگاهی	
	- درگیری اصحاب دانشگاه و به‌ویژه دانشجویان با اشتغال نامطمئن، بدهی‌ها و سیاست‌های نوین و استفاده از فعالیت‌های علمی و اکادمیک در راستای تولید ارزش و مهندسی مجدد با هدف مالی‌سازی و بازاری‌سازی فعالیت‌های علمی (هال، ۲۰۱۸). - تجربه‌زیسته چالش در حوزه آموزشی، پژوهشی، مدیریتی، اقتصادی، و سیاسی مشتمل بر تعداد زیاد متقاضی، کاهش کیفیت آموزشی، استاد محوری فرایند آموزش، کمبود اعضای هیئت‌علمی و مدرک‌گرایی، فقدان نظام تحقیقات مقتدر، کمبود شاخص‌های ارزیابی، بی‌میلی مدیران به اجرای تغییرات، مدیریت غیرمنعطف در دانشگاه‌های کشور، فقدان ارتباط دانشگاه و بازار کار، سیاست‌زدگی دانشجویان، فقدان شفافیت در فعالیت سیاسی دانشگاه، فقدان تعریف مشخص از مهاجرت نخبگان (چم‌آسمانی و دیگران، ۱۴۰۳).
مهاجرت نخبگان	
	- مهاجرت نخبگان به‌مثابه یکی از پدیدارهای بیگانگی، توسعه آموزش عالی در ایران زمینه‌ساز بیکاری دانش‌آموختگان و مهاجرت نخبگان از کشور (اسماعیلی، ۱۳۸۵). - رابطه معکوس معنادار سبک زندگی و مهاجرت دانشجویان فوق لیسانس و دکتری رشته‌های فنی به آمریکا (جوادی‌زاده، ۱۳۹۴). - رابطه مستقیم معنادار بین مهاجرت نخبگان و ساخت اجتماعی ایران؛ عدم رابطه معنادار میان طبقه اجتماعی و مهاجرت نخبگان (جوادی‌زاده، ۱۳۹۴). - دافعه فراوان در کشور و جاذبه‌های زیاد در کشور مقصد زمینه‌ساز گرایش به مهاجرت نخبگان دانشگاهی (ملک‌پور افشار و دیگران، ۱۴۰۱).

به‌رغم وجود مطالعات کیفی ناظر بر بیگانگی، اما، پژوهش مستقل، به نحوی که همزمان ناظر به پدیدار بیگانگی در میدان دانشگاه و امعان نظر به زمینه‌های مقدم بر دانشگاه و نیز عطف نظر به ادراک پدیداری حاصل از تجربه‌زیسته بیگانگی در میان دانشجویان فنی مهندسی از دانشگاه باشد، یافت نگردید. نکته اخیر، وجه نوآورانه مطالعه را نشان می‌دهد.

۳. چارچوب مفهومی

چارچوب مفهومی پژوهش، مشتمل بر شبکه‌ای منطقی و توصیفی از مفاهیمی است که متعاقب تأمل در ادبیات نظری، مرور پیشینه تجربی موضوع، و متأثر از بازخوردهای حاصل از مصاحبه در میدان مطالعه، واجد ربط وثیق با مسئله پژوهش ارزیابی شده‌اند. از حیث تاریخی، حسب قول مشهور، هگل مبداء و واضع بحث از خودبیگانگی محسوب می‌شود؛ با این وجود، به گواهی تاریخ اندیشه، مفهوم مذکور به شیوه‌ها و از مدخل‌های متفاوت در کلمات متقدمین هگل نیز منعکس گردیده است.

فلوطين، و سایر نوافلاطونی‌ها بر این باورند که همه انسان‌ها با سرازیر شدن از مبداء اعلی، جدایی از وطن ربوبی و قرار گرفتن در سلسله مراتب هستی، به واسطه ارتباط با ماده، دچار فساد روح می‌شوند (بزرگی، ۱۳۹۶، ۹)؛ از نظر هگل، از خودبیگانگی مرادف با عدم آگاهی به این واقعیت است که چیزی مگر ذهن وجود ندارد، و هر مرحله از تاریخ که به این حقیقت آگاهی نداشته باشد، ناظر بر از خودبیگانگی است. کارل مارکس و فوئرباخ^۱، ذیل نگاه مادی به انسان و هستی، انسان را به منزله حیوان سیاسی می‌دانند که تحقق خود حقیقی و شخصیت فردی‌اش در جامعه، از طریق اتحاد با جهان مادی و ملموس، و صرف نظر از عنصر الوهیت و ایدئولوژی متحقق می‌گردد (صادقی حسن‌آبادی و گنجور، ۱۳۸۹، ۸۰). مارکس خودبیگانگی را همزاد با جامعه سرمایه‌داری می‌داند که به موجب آن بستگی‌های متقابل طبیعی میان مردم، و نیز بین مردم و آنچه تولید می‌کنند، از هم گسیخته می‌شود (ریتزر، ۱۳۸۶، ۳۰)؛ بدین‌سان، تجربه بیگانگی مشتمل بر بیگانگی از روندکار، بیگانگی از ابزار کار، بیگانگی از همکاران و بیگانگی از محصول کار است. از آن‌جا که هستی اصیل در اندیشه مارکس انسان فعال در اشتراک کار یا دیگران است، از وجوه سلبی موارد پیش گفته به مثابه از خودبیگانگی تعبیر شده است.

1. Ludwig Andreas Feuerbach (1804-1872)

در معنای کلی‌تر، بیگانگی آدمی با خودش ناظر بر انحراف عواطف طبیعی بشری است. از خودبیگانگی کاشف از نوعی زندگی است که در آن انسان به واسطه مقتضیات اجتماعی، مجبور به عمل کردن به شکل خودمنهدم‌کننده‌ای می‌گردد (فوئر و پیروزگار، ۱۳۴۷، ۹). از نظر زیمل، تضاد درونی نشأت گرفته از تعارض میان زندگی و صورت^۱ در ساحات قانون، علم، تکنولوژی و مذهب در اکثر تمدن‌ها قابل مشاهده است (پاینهام، ۱۳۷۲، ۱۱۸)؛ تعارض یادشده، اگرچه از جمله پیشران‌های خلاقیت محسوب می‌شود، اما، وجه مسئله‌مندانه آن در نمود مستقلانه‌ای است که طی آن تجلیات مورد اشاره، مستقل از منشاء و آفریننده خود به منصفه ظهور می‌رسند، و خود را بر سوژه آفرینش‌گر تحمیل می‌نمایند. در سطح جامعه‌شناختی‌تر، بیگانگی به معنای احساس جدایی، انفصال و فقدان پیوند میان جامعه، وطن و ساختارهای اجتماعی است که با ظهور در قالب بیگانگی از خود، دیگران، خانواده، وطن، دین و تنفر از رشته تحصیلی و دانشگاه، فرد را واجد احساس پوچی ناتوانی، پوچی، تنفر، بیزاری و انزوا می‌گرداند (محسنی‌تبریزی و دیگران، ۱۳۸۹، ۵۵). بیگانگی در نسبت با نهاد آکادمی به تجارب و احساساتی نظیر کاهش حس تعلق، بریدن از دانشگاه، ناتوانی محصلان در برقراری ارتباط معنادار با دیگران، حس تنهایی و نفی نقش‌های مورد انتظار از سوی دانشگاه اطلاق می‌گردد.

به موجب رویکرد پارسونزی، نهاد علم در حکم نهاد اجتماعی حسب وجه کارکردی آن، شایسته توجه می‌گردد. نهاد علم در عین برتری کارکردی، مجزا از دیگر نهادهای اجتماعی است، و امر یاد شده استقلال کارکردی را برای علم رقم می‌زند. به‌طور خلاصه، نهاد علم می‌تواند ذیل نهادهای فرهنگی مورد ملاحظه قرار داده شود؛ نهادهایی که حفظ و نگهداری جهت‌گیری‌های فرهنگی و نظام ارزش‌ها به‌منظور ایفای کارکرد مؤثر نظام اجتماعی از اهم وظایف آن‌ها محسوب می‌گردد (دادجوی توکلی و صفرپور دهکردی، ۱۳۹۴، ۹۱). در همین راستا، از دست‌رفتن هنجارهای علمی و چارچوب‌های مفهومی و روشی، مخدوش شدن هویت علم و سازوکار نهاد علم را

به همراه خواهد داشت (الستی، ۱۴۰۰، ۳). نهاد علم، ضمن دربرگرفتن طیف گسترده‌ای از مفاهیم، هم‌چون اخلاق پژوهش، اجتماع علمی، پژوهش، کنش‌گران علمی و امثالهم، واجد پاره‌ای الزامات نهادی مشخص انگاشته می‌شود و نوع تعامل آن با دیگر ابعاد نظام اجتماعی، ممکنات و پیامدهای مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را از خود بر جای می‌گذارد (اخلاصی و رستگار، ۱۳۹۸، ۸).

به موجب مفهوم نخبه‌گرایی، برخی از افراد، مزید بر برخورداری از ویژگی‌های سرآمدی معین، واجد تخصص، مهارت‌های ویژه، ارزش ذاتی، هوش، تجربه تخصصی بالا، و امثالهم هستند، فلذا، ضریب اثرگذاری و اقتدار آن‌ها در مقایسه با دیگران، به مراتب بیشتر است. مطابق با تعریف مندرج در آیین‌نامه بنیاد ملی نخبگان، «نخبه» به شخص برجسته و کارآمدی اطلاق می‌شود که تأثیرگذاری‌اش در تولید، گسترش علم، هنر، فناوری و فرهنگ‌سازی و مدیریت کشور محسوس است؛ هم‌چنین، هوش، خلاقیت، کارآفرینی و نبوغ فکری وی در دانش و نوآوری، موجب سرعت‌بخشیدن به رشد، توسعه علمی و اعتلای جامعه انسانی می‌گردد.^۱ در ایران، نخبه‌گرایی مدلول ساختار نابرابر طبقاتی، و توانایی تأمین هر نوع امکانات برای آموزش فرزندان از سوی گروهی اندک از خانواده‌ها و صاحبان ثروت و قدرت از یک‌طرف، و سیاست تربیت نخبگان پزشکی و مهندسی از طرف دیگر، انگاشته می‌شود (شیرزاد، ۱۳۷۳). در این زمینه، تعبیر «استعداد برتر»، به منزله نوعی تعبیر بسیار نزدیک به «نخبه»، اما، نازل‌تر از آن، نیز وجود دارد که مقدم بر مرحله نخبگی، و در واقع، ناظر بر مرحله پیش‌نخبگی محسوب می‌شود. سیاست علمی نخبه‌گرایانه، داوری درباره موضوعات علمی را در صلاحیت دانشمندان می‌داند، حال آن‌که اندیشمندان مختلف لزوم دخالت گروه‌های گوناگون اجتماعی در شکل‌گیری و تکوین سیاست علمی را مطرح کرده‌اند (قانع‌راد، ۱۳۸۲، ۱۰۱). نکته اخیر، در حکم نقد جامعه‌شناختی سیاست نخبه‌گرایانه، مورد توجه بسیاری از اصحاب علوم اجتماعی قرار گرفته است.

۱. آیین‌نامه احراز استعدادهای برتر و نخبگی، ماده ۴

۴. روش پژوهش

پژوهش، با استفاده از روش پدیدارشناسی توصیفی انجام شده است. استفاده از روش پدیدارشناسی، مزید بر اقتضای روش شناختی مطالعه، از منظر تعارض آن با انگاره‌های مهندسی و پوزیتیویستی حاکم بر دانشگاه صنعتی شریف مورد توجه بوده است. به موجب نقد پدیدارشناسانه علم جدید^۱، علم نسبت به زندگی واقعی بیگانه است؛ متعاقب امر مذکور، پدیده بیگانگی در زندگی دانشمندان^۲ نیز سرریز شده است. بدین سان، از منظر ملاحظات پدیدارشناسانه، مطالعه شوندگان این پژوهش حسب فرض، و به واسطه اشتغال حرفه‌ای به معنای مدرن علم، از همان ابتدا بیگانه، و یا حداقل، واجد مراتبی از بیگانگی انگاشته شده‌اند. در این پژوهش، نوزده نفر از دانشجویان واجد تجربه بیگانگی در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری به صورت هدفمند و حسب معیارهای شمول^۳ انتخاب، و مورد مصاحبه نیمه ساختاریافته قرار گرفتند. معیارهای شمول اعتبارشده مشتمل بر موارد پیش روی بوده است:

(۱) عضویت در بنیاد ملی نخبگان و روبرو شدن با مشکلات آموزشی، فرهنگی و روانی رؤیت‌پذیر در طی دوره تحصیل؛

(۲) عدم رضایت از رشته انتخابی، دانشگاه و فرایندهای آموزشی؛

(۳) انتخاب مجدد رشته تحصیلی بعد از یک دوره شروع به تحصیل؛

(۴) سودای مهاجرت به خارج از کشور با هدف ادامه تحصیل، همزمان با تجربه تحصیل در داخل کشور؛

(۵) برخورداری از تجربه تحصیل در دیگر کشورها مزید بر تجربه تحصیل در ایران.

1. Modern Science
2. Scientists
3. Inclusion Criterion

جدول ۲. نمایه جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در پژوهش

نام مستعار ^۱	سال ورود	آخرین مقطع	رشته (های) تحصیلی
احمد	۱۳۹۰	کارشناسی ارشد	(انصرافی) مهندسی برق؛ (انصرافی) توسعه محلی مددکاری اجتماعی
آرش	۱۳۹۸	کارشناسی ارشد	علوم کامپیوتر
حلما	۱۳۹۵	کارشناسی ارشد	علوم اقتصادی
رضا	۱۳۹۶	کارشناسی	مهندسی آب و محیط زیست
سارا	۱۳۹۸	کارشناسی ارشد	مهندسی صنایع
سامان	۱۳۹۴	کارشناسی ارشد	مهندسی هوا و فضا؛ اقتصاد
سپهر	۱۳۹۸	کارشناسی	مهندسی مواد
سهراب	۱۳۹۳	کارشناسی ارشد	مهندسی نفت
صدرا	۱۳۹۴	دکترای حرفه‌ای	(انصرافی) مهندسی برق؛ دندان‌پزشکی
علی	۱۳۹۴	کارشناسی	مهندسی برق
فروغ	۱۳۹۶	کارشناسی ارشد	مهندسی شیمی تجزیه
فرهاد	۱۳۹۱	دکتری تخصصی	علوم کامپیوتر؛ جامعه‌شناسی
کوثر	۱۳۹۴	کارشناسی ارشد	مهندسی صنایع
محسن	۱۳۹۱	کارشناسی ارشد	مهندسی مکانیک؛ فیزیک
محمد	۱۳۹۸	کارشناسی	ریاضی صنعتی
مهران	۱۳۹۸	کارشناسی	علوم کامپیوتر
مهرزاد	۱۳۹۷	کارشناسی	مهندسی سیستم‌های انرژی
مهوش	۱۳۹۴	کارشناسی ارشد	مدیریت بازرگانی
ویدا	۱۳۹۷	کارشناسی	مهندسی شیمی

صورت‌بندی حاکم بر پروتکل مصاحبه‌ای، مبتنی بر در میان‌گذاشتن پرسش‌هایی انعطاف‌پذیر و گفت‌وگومحور با مشارکت‌کنندگان در پژوهش، با هدف دریافت توصیف‌شان از دانشگاه صنعتی شریف، و هم‌چنین، استحصال^۲ گونه‌های فهم و تجربه زیسته پیرامون ابعاد، زمینه‌ها و بسترهای زیربُط با مناسبات آموزشی، تحصیلی، و هم‌چنین، زیست

۱. در انتخاب اسامی مستعار حتی المقدور نسبت میان اسامی ایرانی و اسلامی از جهت انطباق بیشتر با واقعیت موجود رعایت شده است؛ به علاوه، اسامی مستعار به صورت کاملاً نااندیشیده و قصدناشده به مصاحبه‌شوندگان تخصیص یافته است، و هر گونه قرابت احتمالی با مشخصات واقعی مصاحبه‌شوندگان در این باره کاملاً جنبه تصادفی دارد.

2. elicit

دانشجویی بوده است. در جریان مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته پرسش از زمینه‌های مرتبط با تکوین تجربه مذکور در دوره دانشجویی نیز مطمئن نظر قرار گرفته است. همزمان با وصول به مرتبه اشباع در داده‌یابی^۱، فرایند داده‌یابی متوقف، و داده‌کاوی^۲، با پیاده‌سازی اظهارات شفاهی و انجام کدگذاری آغاز گردید. کاوش در تجربه‌زیسته در چارچوب پدیدارشناسی توصیفی، و با کاربرست تحلیل کلایزی^۳ صورت گرفته است. روش تحلیل کلایزی در قالب مراحل پیش رو به صورت عینی به کار گرفته شد: (۱) خوانش مکرر بیانات؛ (۲) برجسته‌سازی محورهای مهم توصیفی از میدان مطالعه، مشخص ساختن نکات اساسی ذریبط با نوع ادراک مشارکت‌کنندگان از ابعاد مختلف نهاد آکادمی، برجسته‌سازی وجوه و زمینه‌های ذریبط با تجربه‌زیسته بیگانگی در دانشگاه از طریق مراجعه چندباره به متن مصاحبه‌ها؛ (۳) شناسایی و فهم معانی قابل استفاده از اظهارات در خصوص برداشت از دانشگاه، و همچنین، مؤلفه‌ها و زمینه‌های ناظر بر تجربه‌زیسته بیگانگی؛ (۴) شناسایی و خوشه‌بندی درون‌مایه‌ها؛ (۵) صورت‌بندی توصیف‌های ناظر بر نوع برداشت از نهاد آکادمی، در کنار پرداختن به تجربه‌زیسته بیگانگی در محیط دانشگاه، مضمون‌پردازی بسترهای ذریبط با آن، و همچنین، مضمون‌بندی^۴ مهم‌ترین ابعاد سازنده تجربه مذکور؛ (۶) فشرده‌سازی توصیف فهم و تجربه‌زیسته به بیان کوتاه مبتنی بر جنبه‌های مرتبط با ساختار درک و تجربه‌زیسته آگاهی‌دهندگان پژوهش، هم از دانشگاه صنعتی شریف، و هم از بیگانگی زیست‌شده در دانشگاه؛ (۷) اشتراک‌گذاری توصیفات کپسولی‌شده^۵ از سنخ‌های ادراکی از دانشگاه صنعتی شریف، تجربه‌زیسته بیگانگی و نوع مواجهه با هفت نفر از آگاهی‌دهندگان پژوهش، به منظور کسب اطمینان از پژوهاک نوع فهم دانشجویان و همچنین، تجربه‌زیسته آن‌ها از پدیده بیگانگی در یافته‌های پژوهش؛ در این مرحله، ارزش‌بایی نتایج به وسیله دانشجویان شرکت‌کننده در مطالعه با طرح این پرسش صورت گرفت که آیا

1. Data Gathering
2. Data Investigation
3. Colaizzi
4. Thematization
5. Capsulized Descriptions

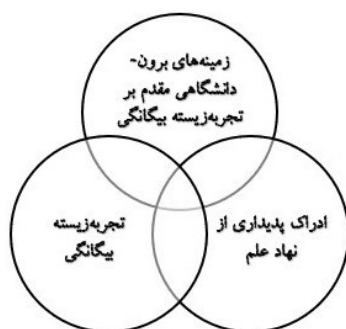
یافته‌های مطالعه، منطبق با نوع فهم و ادراک شما از مناسبات دانشگاه صنعتی شریف، و نیز منعکس‌کننده تجربه شما از بیگانگی در محیط دانشگاه بوده است، یا خیر؟ به دنبال اطلاع از پاره‌ای بازخوردها، مراتبی از جرح و تعدیل در فرایند تحلیل، و نیز در نام‌گذاری مضامین انجام شد. اعتمادپذیری یافته‌ها در قالب همراهی طولانی مدت با دانشجویان مشارکت‌کننده، کنترل به‌وسیله اعضای و هم‌چنین، انجام گفت‌وگو با هم‌تایان انجام پذیرفت.

۵. یافته‌های پژوهش

منطق شکلی حاکم بر ارائه یافته‌ها در تناظر و تناسب با پرسش‌های مطالعه، حول ۳ محور «کاوش در تجربه زیسته بیگانگی»، «زمینه‌های مقدم بر تجربه زیسته بیگانگی» و «ادراک پدیداری از نهاد علم» چارچوب‌بندی شده است.

۱۰ مضمون بر ساخت‌شده پاسخ به پرسش‌های پژوهش را تمهید می‌نمایند. بر این اساس، مضامین سه‌گانه «استتکاف و انصراف از انتخاب پیشین، دروازه‌کردارها و گفتارهای بازاندیشانه پسین»، «تحقیر در نظاره فرصت‌های بر باد و هزینه‌های بر آب» و «رجحان یافتگی اضطراب مفارقت بر انتخاب متابعت» در حکم پاسخ به «چیستی وجوه تجربه زیسته بیگانگی در میان دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف» هستند. ۳ مضمون نهایی «برهم‌کنشی زندگی کنکوری و موفقیت تحصیلی کالایی شده»، «حک‌شدگی بر ساخته‌های بازار در مناسبات انتخاب رشته» و «فهم ذات‌انگار از نخبگی» ناظر بر «چیستی زمینه‌های برون‌دانشگاهی مقدم بر تجربه زیسته بیگانگی» هستند. سرانجام، «چیستی وجوه سازنده ادراک پدیداری از نهاد علم در میان دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف» بر پایه ۴ مضمون «شریف؛ آمیزنده محاسبه‌پذیری و عقلانیت بازار»، «شریف؛ سکوی پرتاب به خارج از کشور»، «شریف؛ کارگزار جامعه‌پذیری ابزاربنیاد و درجه‌اندیش» و «شریف؛ هادم کثرت‌های هویتی» تمهید شده است. در ادامه، به مضامین ده‌گانه نهایی مطالعه و مهم‌ترین گزیده‌های مصاحبه‌ای ناظر بر هر کدام از آن‌ها پرداخته می‌شود.

شکل ۱. محورهای سه‌گانه یافته‌های پژوهش

۵-۱. استنکاف و انصراف از انتخاب پیشین، دروازه کردارها و گفتارهای بازاندیشانه پسین

عادت‌واره‌های رایج در میدان آکادمی، دانشجویان و نخبگان علمی را به کنش‌گری در صورت‌های گوناگون رهنمون می‌سازد. در این میان، سنخ «فراریان» مشتمل بر دانشجویانی است که از بدو ورود به دانشگاه، خود را اصولاً بی‌علاقه به مهندسی و مستنکف از الزامات و بایسته‌های آن خوانش می‌کنند. برای فراریان، رشته مهندسی با پدیدار شدن در قامت دیگری ژان پل سارتر^۱ زندگی را بدل به جهنم سوزان می‌نماید. تلاش برای فاصله‌گزینی با درس، همکلاسی‌ها و اساتید ذیل راهبردها، تأویل‌ها و توجیهات گوناگون، از جمله کنش‌های پرتکرار در سنخ فراریان محسوب می‌شوند؛ بدین معنا که این گروه از دانشجویان به‌رغم حضور در قشر مهندسان، اما، خود را جزو آنان بازشناسایی نمی‌کنند. تالی‌های فاسد بعدی حاصل از آگاهی به بی‌علاقگی به‌صورت زنجیروار سنخ فراریان را به سمت‌وسوی تجربه مؤلفه‌های بیگانگی، از جمله افسردگی، و بی‌هنجاری رهنمون می‌سازد.

بعد از این‌که فهمیدم شریف و رشته برق جایی نبود که فکرش را می‌کردم، شروع کردم کلاس‌ها رو نرفتن؛ اول خودم رو قانع می‌کردم که تو اصلاً هدف کلاس نیست؛ اومدی بری آمریکا! تو [باید] گلیم خودت رو از آب بکشی بیرون. تا اون وقت نمی‌دونستم افسردگی چیه. درس هم نمی‌خوندم، نمره‌هام اصلاً تعریفی نداشتن. خلاصه زندگی بی‌هدفی رو سپری کردم تا این‌که شرایطم بدتر و بدتر شد (صدرا، ورودی ۹۴، مهندسی برق، دندانپزشکی).

1. Jean-Paul Sartre (1905-1980)

در برخی موارد، نخبگان احساس می‌کنند که موضوعات دیگری وجود دارند که لازم است به آن‌ها بپردازند، در آن اثرگذار باشند و زندگی خود را وقف آن کنند. این دسته از دانشجویان، باقی ماندن در رشته‌های فنی مهندسی را به تعبیر هابرماس^۱ در حکم مُثله‌مُثله شدن وجود خویش قلمداد می‌کنند.

چند تا تجربه بود که اجازه نمی‌داد تو [مهندسی] کامپیوتر بمونم. در طول ترم سر کلاس‌ها نمی‌رفتم و شب امتحان باید با جدیت بیشتری می‌خوندم؛ نمی‌تونستم ذهنم رو متمرکز کنم؛ ذهنم فرار می‌کرد به سمت موضوعات اجتماعی، سیاسی و تشکّل بسیجی که من اون موقع [در اون عضویت] داشتم. با خودم گفتم نمی‌خوام به این چیزا - [دروس رشته مهندسی کامپیوتر] - فکر کنم. وقتی از امتحان فارغ می‌شدم، فکر می‌کردم چرا باید کل زندگی‌ام به چیزی که نمی‌خوام، فکر کنم؟ (فرهاد، ورودی ۹۱، علوم کامپیوتر؛ جامعه‌شناسی).

تصورپردازی از خود به‌عنوان دانشجوی ساخته‌نشده برای مهندسی از دیگر نمودهای بیگانگی است که برخی مصاحبه‌شوندگان متعاقب حضور در میدان کار به‌صورت پسینی نسبت به آن آگاهی پیدا می‌کنند.

بعد از فارغ‌التحصیلی، توی شرکتی که یکی از اساتید معرفی کرده بود، وارد بازار کار شدم. تو محیط کار خیلی دل‌زده شدم. در جا زدن، ثابت موندن، چیزی یاد نگرفتن، و مسئولیت خاصی به آدم ندادن، ویژگی‌های محیط کار بود؛ همه فراری بودن؛ این‌ها باعث شدن از محیط کار خوشم نیاد، چون بهم هیچ چیزی اضافه نمی‌کرد. سه ماه اول گفتن با فلان چیز کار کن؛ سه ماهه رو چیزی که می‌خواستن مسلط شدم، یک سال همون کار را انجام دادم؛ واقعاً آدم دل‌زده می‌شه. نمی‌تونستم تحمل کنم. این اواخر کتاب‌هام رو می‌بردم اون‌جا درس می‌خوندم؛ دیگه به کاراشون نمی‌رسیدم، چون به نظرم، کارای بیهوده‌ای بودن که آورده‌ای نداشت؛ آدم تو این شرایط احساس تیکه‌تیکه بودن می‌کنه؛ اون تیکه‌ای رو که برای کار می‌زاره، تمام زندگی آدم رو در بر می‌گیره و زندگی رو به کام آدم تلخ می‌کنه. انگار، کار، زندگی من رو بلعیده بود (کوثر، ورودی ۹۴، مهندسی صنایع).

اظهارات فوق به‌روشنی پدیداری شدید بیگانگی، چه در کار، چه با کار، را بازنمایی می‌کند؛ هنگامی که انجام کار، ملازم با نتایج نامشخص می‌شود، رشدنیافتگی را به‌همراه می‌آورد و همزمان، به‌دنبال تسخیر بسیاری از وجوه زیست‌جهان فرد بیگانه، او را به سمت فرار از وضع موجود هدایت می‌کند.

1. Jürgen Habermas (1929-)

۵-۲. تحقیر در نظاره فرصت‌های بر باد و هزینه‌های بر آب

کنش‌گران اجتماعی غالباً در طول زندگی خود، و در جریان تعامل با دیگران مؤثر، انرژی و زمان زیادی را مصروف پرداختن به موضوعات مختلف، و انجام کنش‌گری‌های مرتبط با مسائل پدیدار شده بر خود می‌کنند. تلاش و سرمایه‌گذاری زمانی، مالی، و فکری با هدف کسب جایگاه و منزلت اجتماعی، اکتساب و انباشت ثروت و دیگر موارد مشابه، ذیل شیوه‌های تعریف‌شده، و در قالب بسترهای معین، از جمله کنش‌های متصور در راستای وصول به هر نوع هدف اعتبار شده از سوی کنش‌گران اجتماعی است. با این حال، از جمله موقعیت‌های متصور برای برخی از سرمایه‌گذاران، یکی این است که به‌رغم وجود تجربه زیسته زیان‌دهی، و یا نامساعد بودن بستر سرمایه‌گذاری، اما، انقطاع و گسست از آن در حکم تصمیمی بسیار سخت، و احياناً نزدیک به ناممکن بر سرمایه‌گذار رخ برمی‌نماید. برخی مصاحبه‌شوندگان به‌رغم آگاهی به بی‌علاقگی به رشته تحصیلی انتخاب‌شده، و بیزاری از ماهیت جزئی‌اندیش آن رشته، اما، به‌واسطه زمان و هزینه زیادی که مصروف تحصیل در آن نموده‌اند، حاضر به بازاندیشی، و تغییر مسیر تحصیلی نبودند؛ بدین ترتیب، به‌آغوش کشیدن داوطلبانه امر تحصیلی بیگانه‌ساز، قرین با ظهور آزاردهنده تجربیات رنج‌بنیاد بعدی می‌شود. در تحلیل نهایی، توصیفات مصاحبه‌شوندگان ناظر بر این معناست که همراهی اجباری دانشجویان بی‌انگیزه با فلان رشته مهندسی، و همزمان، اصرار و ابرام بر حضور در میدان آکادمی به‌عنوان دانشجوی مهندسی، موجب تجربه عسرت‌ها و صعوبت‌های بیشتر از سوی آنان شده است. روایت فرهاد توصیف بسیار نافذی از تجربه «هم‌آغوشی با امر بیگانه‌ساز» به‌دست می‌دهد.

نمی‌نشستم به‌صورت فصل الخطابی یک‌بار تصمیم قاطع بگیرم که این [رشته] را می‌خواهم ادامه بدم یا نه؛ اگر می‌خوای انصراف بدی، به جاش چه رشته‌ای می‌خوای بری؟ چون این جوری بود، می‌به‌تعویق می‌افتاد، آن‌قدر کش پیدا کرد که رسید به ترم ۸ یا ۹؛ دیدم با توجه به تعداد ترم‌های مشروطیم، و با توجه به واحدهایی که پاس کردم، یا اخراج خواهم شد، یا موفق به تکمیل کارشناسی در طی پنج شش سال هم نیستم. بنابراین، انصراف از تحصیل دادم، و رفتم به سمت کنکور انسانی (فرهاد، ورودی ۹۱، علوم کامپیوتر؛ جامعه‌شناسی).

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۲۰

دوره ۱۸، شماره ۴
زمستان ۱۴۰۴
پایه ۷۲

شجاعت پذیرش هزینه خطای ازدست رفته از مصادیق بازانديشي متحقق، بازگشت از سرمايه‌گذاري قبلي، و شروع سرمايه‌گذاري جديد در ساحتي متفاوت از سوي صدر را بود. وی از مهندسی برق دانشگاه صنعتی شریف منقطع، و در رشته دندانپزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی ادامه تحصیل می‌دهد.

به این نتیجه رسیدم که چند سال درسته واسه [رسیدن به] یه چیزی دويدم، ولی الان اگر همه نتایج [قبلی] را بذاری کنار و بری یک زندگی جدید رو از صفر شروع کنی، بهتر از آینه که شصت سال همین روند را ادامه بدی و بگی کاش مثلاً یه راه دیگه رو می‌رفتم (صدرا، ورودی ۹۴، مهندسی برق، دندانپزشکی).

۳-۵. رجحان یافتگی اضطراب مفارقت بر انتخاب متابعت

دانشگاه صنعتی شریف به‌رغم همه جاذبیت‌هایش، به‌واسطه ناتوانی در مصاف با سازوکارهای بیرون از خود، در برابر مسئله مهاجرت نخبگان علمی و دانشگاهی تقریباً، مغلوب، و بازنده بازی ظاهر شده است. از منظر مفهومی، خوانش دانشگاه، ذیل استناد به خاص‌بودگی آن، به‌وجهی منقطع از مناسبات مسلط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی حاکم بر پیرامون آن، نوعی خوانش تقلیل‌گرا و راهزن است که سیاست‌گذاری‌های بعدی منبعث از خود را قرین با هزینه‌سوزی، و شکست می‌نماید. شرایط نابسامان و بی‌ثبات اقتصادی از جمله بسترهای موجد مهاجرت در میان مصاحبه‌شوندگان است که در پی امنیت‌زدایی روانی از نخبگان علمی، و با دامن‌زدن به آشفتگی‌ها و تثبیت سازه ناامیدی، افق تیره‌وتاریک را پیش روی آن‌ها می‌گشاید، و موجب می‌شود نخبگان تجربه‌رهایی و گشودگی افق‌های جدید را در مهاجرت جستجو نمایند.

آدم نمی‌تونه نسبت به آینده‌اش حس امنیت داشته باشه؛ دوباره داریم موج بعدی گرونی رو تجربه می‌کنیم. هر چقدر درآمدت خوب باشه، موج گرونی باز می‌خیزد؛ این ترس می‌ده به آدم، که بالاخره این خط فقر می‌رسه به من! از کجا معلوم کسب‌وکار فعلی من داغون نشه؟ یا یهو جنگ نشه؟ ۱۴ چیزایی هست که ثبات نداره! خیلی از کشورهای دیگه اون ثبات رو دارن (مهوش، ورودی ۹۴، مدیریت بازرگانی (MBA)).

۱. اظهارات مصاحبه‌شونده مربوط به سال ۱۴۰۱، یعنی ۳ سال قبل از جنگ تحمیلی ۱۲ روزه اسرائیل علیه ایران است.

«بزرگسالی معوق» و «استقلال تعلیق شده» از دیگر زمینه‌های ناظر بر تکوین انگاره مهاجرت در میان مصاحبه‌شوندگان است که در تحلیل نهایی، مراتب گسترده‌ای از آن‌ها مدلول شرایط نابسامان اقتصادی حاکم بر اقتصاد کشور دانسته می‌شود.

منظورم این‌ه که بتونم مستقل زندگی کنم. الان با خانوادم زندگی می‌کنم، مشکلی ندارم؛ هزینه خوراکم باهاشونه؛ هزینه رفت‌وآمدم باهاشونه؛ اما اینا از نظر روانی من رو راضی نمی‌کنن؛ از نظر روانی، یه آدم وابسته به اونام. تا موقعی که این‌جا کنارشون هستم، همینه؛ تا ابد به اون‌ها وابسته‌م. باتوجه به شرایطی که هست، فکر می‌کنم همیشه باید ساپورتم کنن. می‌خوام مقداری از این [وابستگی] فاصله بگیرم، جوری باشه که نیازی به حمایت‌شون نداشته باشم. آدم حمایت عاطفی می‌خواد، اما دوست داره مستقل فکر کنه، مستقل عمل کنه، مستقل زندگی کنه. (کوثر، ورودی ۹۴، مهندسی صنایع).

تفاوت‌های جمع‌ناپذیر میان سطح درآمدی داخل و خارج از کشور، در کنار فاصله معنادار میان مناسبات رفاهی موجود در کشورهای مقصد مهاجرت و ایران، کنش مهاجرت را برای برخی از دانشجویان در قامت رؤیای تحسیربرانگیز برساخت کرده است که با لطایف‌الحیل تلاش می‌کنند آن رؤیا را در عالم واقع متحقق نمایند.

مهاجرت بهتره؛ ناعدالتی واقعی این‌جاست؛ بچه‌های کامپیوتر اگر مهاجرت کنن، زندگی خیلی بهتری خواهند داشت. یکی از دوستانم تو دانشگاه گیلان [درس] می‌خونه؛ تو مقطع لیسانس به‌شدت خودش رو قوی کرده، خیلی مقاله کار کرده و الان داره می‌ره دانشگاه میشیگان آمریکا؛ پولی که بهش دادن برای دو ترم، به پول ایران می‌شه یک‌میلیاردونیم! یک‌میلیاردونیم، فقط برای کمک هزینه تحصیلی! زمانی که کار کردن رو شروع کنه، این رقم چند برابر می‌شه! حساب کن به پول ایران چی می‌شه! (سارا، ورودی ۹۸، مهندسی صنایع).

به رغم وجود زمینه‌های مناسب ناظر بر مهاجرت، اما، مرجعیت‌ها و نهادهایی وجود دارند که در حکم کاهنده میل به مهاجرت ایفای سهم می‌کنند. یافته‌های پژوهش، خانواده و دین را به‌مثابه دو نهاد بازدارنده در این باره بازنمایی نموده‌اند.

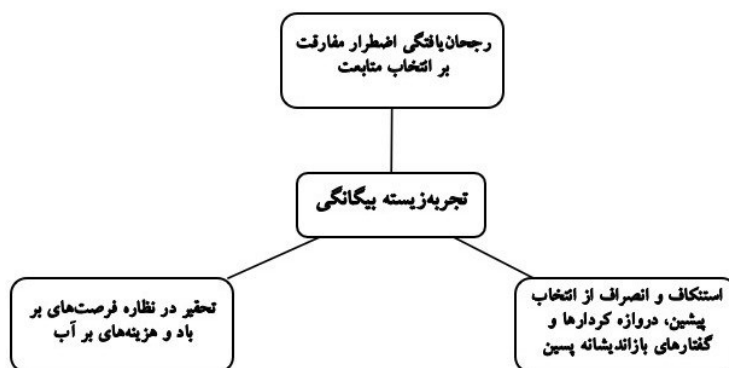
خانوادم این‌جا هستن، با دوری از خانواده، مخصوصاً [از] این [جهت] که اذیت می‌شن، مشکل داشتم؛ چون داخل خانواده وابستگی وجود داشت؛ انکار نمی‌کنم [که] به‌خاطر دوری از خانواده اذیت می‌شدم؛ مطمئن بودم مادرم اذیت می‌شن؛ به این دلیل خیلی به خارج رفتن فکر نمی‌کردم (ویدا، ورودی ۹۷، مهندسی شیمی).

به موجب اظهارات بعدی، و در مشابهت و امتداد با موارد پیش گفته، التفات خاطر محمد به خانواده، روابط شخصی و فامیل، اندیشه مهاجرت و عینیت بخشیدن به آن را در وی منتفی ساخته است.

با این که شرایطم بدتر و بدتر شد، اما به جای زندگیم اتفاقاتی افتاد که تصمیم گرفتم قید آمریکا رفتن رو بزنم. چیزهایی تو ایران هست که مهم تر از زندگی [کردن] تو آمریکا هستش؛ مثل روابط شخصی، خانواده و فامیل (محمد، ورودی ۹۸، کارشناسی ریاضی صنعتی).

در گزیده منتخب از اظهارات محسن، نظام معنایی دینی عامل اصلی در ترجیح دادن زندگی در ایران، به واسطه امکان تأثیرگذاری بیشتر، و به رغم کاستی های مشاهده شده، معرفی شده است.

حس می کنم اثرگذاری، مخصوصاً به صورت لوکال این جا برام ممکن تره. اون جا برم اثرگذاری نمی تونم داشته باشم؛ چون سیستم خیلی خوبی هست، من تیکه خوبی از اون سیستم می شم و کار می کنم؛ ولی این جا به کاری انجام می دم؛ شرکتی که دارم می تونه زندگی ۳۰-۴۰ نفر رو متفاوت کنه. دنبال اثرگذاری خودم هستم؛ «وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا»^۱ خیلی برای من پر رنگه. آگه بتونم برای به نفر کاری انجام بدم، حتی در حد شنیدن غرزدن هاش، [باز هم] برای من کافیه (محسن، ورودی ۹۱، مهندسی مکانیک؛ فیزیک).

شکل ۲. وجوه سازنده تجربه زیسته بیگانگی در میان آگاهی دهندگان مطالعه

۱. هر کس انسانی را از مرگ برهاند و زنده بدارد، گویی همه انسان ها را زنده داشته است. (سوره مائده، آیه ۳۲).

۵-۴. برهم کنشی زندگی کنکوری و موفقیت تحصیلی کالایی شده

زمینه‌های دور و نزدیک به صورت مستقیم و غیر مستقیم هر کدام در پدیدار شدن تجربه بیگانگی بر آگاهی‌دهندگان به مراتب ایفای سهم می‌نمایند؛ به بیان دیگر، بیگانگی تجربه‌ای نیست که دفعتاً، و به‌وجهی ارتجالی در محیط دانشگاه، منقطع از زمینه‌ها، بسترها، و تجربیات زیسته قبلی، و صرفاً، متأثر از مناسبت و عادت‌واره‌های دانشگاهی پدیدار شده باشد. نوع مناسبات رقابتی، جزیی‌اندیش و پرخاشگرانه معطوف به ورود به عرصه آموزش عالی عموماً، و پذیرش در دانشگاه صنعتی شریف، خصوصاً، در همراهی با مؤلفه‌های اساسی میدان برون‌دانشگاهی، مشتمل بر مدارس خصوصی، آموزش‌های فرامدرسه‌ای گران‌قیمت معطوف به کنکور، انتخاب رشته و متعاقب آن، صورتبندی برآمده از زیست کنکوری در حکم مقدمات اساسی پدیداری بیگانگی، و نوع تصمیمات نخبگان در میدان دانشگاهی شایسته توجه هستند. فی‌الواقع، در دهه اخیر مدارس خصوصی، ذیل انحصاری‌ترین، کالایی‌شده‌ترین، و طبقاتی‌ترین مناسبات آموزشی در عرصه کنکور، خروجی‌های شایان توجه را به دانشگاه‌های برتر عرضه کرده‌اند. از ۱۹ نفر مشارکت‌کننده در پژوهش حاضر، ۱۵ نفر در مدارس خصوصی درس خوانده‌اند. بسیاری از مشارکت‌کنندگان در مطالعه، ذیل تجربه‌زیسته خود از مدارس خصوصی، نکات قابل‌توجهی در خصوص شرایط و امکانات این‌سرخ از مدارس اظهار نموده‌اند؛ نقش مدارس خصوصی، و آموزش‌های فرامدرسه‌ای کالایی‌شده در موفقیت‌شان بی‌بدیل بوده است.

همه [هم‌ورودی‌ها از مدارس] خصوصی، یا تیزهوشان بودن، یا لااقل تو مدرسه خوبی درس خوندن؛ این [وضعیت] باعث می‌شه [ورودی دانشجو به شریف خودبه‌خود] فیلتر بشه. (سامان، ورودی ۹۴، مهندسی هوا فضا/اقتصاد).

تأسیس مدارس خصوصی در تاریخ پس از انقلاب، به دهه هفتاد شمسی بازمی‌گردد و به‌طور آشکار، رد پای گروه‌های ثروتمند و ذی‌نفوذ سیاسی را در تأسیس این مدارس می‌توان ملاحظه کرد؛ شکل‌گیری مدارس خصوصی، فرایندی بود که از گروه‌های قدرت آغاز شد و به سراسر جامعه ایرانی اشاعه یافت.

به دنبال تحولات قانونی توی کشور، که مدارس خصوصی رو هم مجوز می داد، مدارس خصوصی، تعدادی شون بعد از انقلاب درست شدن؛ قانون هم ترغیبشون می کرد که فرهنگ و آموزش، امر خصوصی قلمداد بشن. طیف های وابسته به حکومت، مثل مدرسه [نام محفوظ] از این قماش هستن. شاید یه دسته دیگه از اصلاح طلبا هم باشن؛ فکر کنم [مدرسه] انرژی اتمی از اینا باشه. مدارس مفید، احسان، حنان، صلحا، مدرسی هستن که تقریباً همشون بعد از انقلاب تشکیل شدن؛ همگی مدارس ممتاز هستن؛ همه شون مدارس خصوصی و گرون قیمت هستن، و رتبه های خوب می دن. (احمد، ورودی ۹۰، مهندسی برق/توسعه محلی/مددکاری اجتماعی).

شرایط، امکانات خاص و قبولی های مدارس خصوصی در آزمون سراسری در این گونه مدارس مورد اشاره سهراب قرار گرفته است:

امتیاز مدرسه (نام محفوظ) در آینه که جزو مدارس برتره؛ یکی از شاخص های متمایزکننده اش آینه که اکثراً رتبه های خوبی تو کنکور می ده و دوره های ما هم یکی از درخشان ترین نتایج رو داشت. چند تا رتبه زیر صد، رتبه یک انسانی داشتیم. برای همین، ده تا از بچه هامون تو دانشگاه شریف و در رشته های مختلف قبول شدن. این ها مدارس خاصی ان، کلاس های [با] ساعت بالا می گذارن، معلم های خیلی خوبی دارن. پول خیلی خوبی هم می گیرن، هم معلم های کنکور خوبی دارن، هم تست زنی و برنامه ریزی واسه کنکور؛ [می گن] بعد از ظهر بمون [توی مدرسه]؛ مشاوره تحصیلی [بگیر] (سهراب، ورودی ۸۸، مهندسی نفت).

ذیل زیست کنکوری، لحظات مختلف زندگی به تحصیل تقلیل داده می شود و درس و مشق بسان هیولای بلعنده و رقابت جو بر دیگر پدیدارهای زندگی دانش آموز مستولی و مسلط می گردد. در همین امتداد، آرش در عبارات زیر میانگین زمان تخصیص یافته به مطالعه را مورد بحث قرار می دهد.

چهل هفته، حدود ۱۰ ماه خوندم. خوندنی که می گم، به صورت میانگین روزی هشت، نه ساعت بود. وسواس فکری دارم؛ این جوریه که آگه چیزی متوجه نشم نمی تونم ازش رد بشم (آرش، ورودی ۹۸، علوم کامپیوتر).

فروکاست سایر وجوه زندگی روزمره به مطالعه معطوف به رقابت، و همزمان با به فراموشی سپاری و تغافل از سایر ابعاد زندگی، به میزانی است که سپهر در مقام توصیف زیست کنکوری، واژه «وقف» را بر می گزیند.

برای [به دست آوردن] رتبه خوب [در کنکور] واقعاً خودم رو وقف [درس و مشق] کردم (سپهر، ورودی ۹۸، مهندسی مواد).

کلمه وقف تداعی گر نوعی مناسک است که واجد ریشه‌های الهیاتی پررنگ در ادیان ابراهیمی است. در واقع، در جریان زیست کنکوری، هر نوع کنش نامرتبط با مطالعه رقابتی حذف، به حاشیه رانده می‌شود. داوطلب رقابت‌پیشه طی وقف خویش به وجوه سازنده زیست کنکوری، با ایستادن در موقعی مشخص، و درنگ در آن ساحت، خویشتن خویش را به مناسبات زیربط با درس و مشق، در رقابتی‌ترین معنای ممکن آن، اختصاص می‌دهد و آن‌ها را در آغوش می‌کشد. واژگان ایستادن، درنگ‌کردن و اختصاص دادن همگی از دیگر معانی وقف هستند.

۵-۵. حک‌شدگی برساخته‌های بازار در مناسبات انتخاب رشته

رویداد انتخاب رشته، بیشتر بر اساس مشهورات بازتکرار شده از سوی دیگران مهم یا مطالب مندرج در رسانه‌ها و سایت‌های اینترنتی به‌انجام می‌رسد. در هر مقطع زمانی، بنا بر اقتضای بازار، رشته‌های دانشگاهی مشخص صدرنشین توجهات و مراجعات داوطلبان ورود به دانشگاه می‌شوند و اکثر تصویرسازی‌ها، انگاره‌پردازی‌ها، ضرورت‌آفرینی‌ها، رقابت‌ها و تقاضاها حول و حوش آرمان قبولی در آن رشته‌ها شکل می‌گیرد؛ این در حالی است که بسیاری از نخبگان دانشگاهی شناخت عمیق، و واقع‌نگرانه از رشته و دانشگاه مقصد خود نداشته‌اند.

آگه بگم مهندسی برق رو از قبل می‌شناختم و آگاهانه تصمیم گرفتم، واقعاً نه! مطمئنم که ۹۵ درصد بچه‌هایی که برق اومدن [رشته] برق رو نمی‌شناسن؛ تصور ما از رشته برق این بود که چند تا سیم لحیم می‌کنیم، یا برق‌کاری داخل ساختمان [انجام می‌دیم]؛ یا آگه [می‌خواست] تصورمون خیلی پیشرفته باشه، [بر پایه] درس‌هایی [بود] که تو فیزیک دبیرستان داشتیم، مثل الکتریسیته ساکن، الکتریسیته جاری و مغناطیس؛ فکر می‌کنیم که داخل دانشگاه باید همین چیزها رو بخونیم، درحالی‌که فقط ۵ درصد ذهنیت قبلی ما شاید درست بوده باشه؛ زمین تا آسمون فرق داره چیزهایی که داخل دانشگاه وجود داره (علی، ورودی ۹۴، مهندسی برق).

فضای گنگ مسلط بر مناسبات انتخاب رشته، بسیاری از مصاحبه‌شوندگان پژوهش را به منزله غریبه وارد دانشگاه نموده‌است؛ ابهام در انتخاب رشته، و معنای آن، در حالی پدیده‌ای نسبتاً رایج بین دانشجویان است که جامعه‌پذیری علمی به‌عنوان بسط افق درونی

و بیرونی نهاد علم بازنشاسایی می‌گردد. فضای مبهم انتخاب رشته پرده از این حقیقت برمی‌دارد که بسیاری از داوطلبان به‌وجهی بیگانه وارد رشته‌های دانشگاهی می‌شوند. تخصصی بودن علم نیز با دامن‌زدن به امر تجربه‌ناشده، بر پیچیدگی‌های آن می‌افزاید.

دیدی نداشتیم که فلان رشته چیه. فرق هوافضا با شیمی چیه؟ تصویری نداشتیم! فقط کلیاتی بود که احتمالاً شنیدید؛ حتی تصویری از دانشگاه هم نداشتیم. اکثراً وقتی میان دانشگاه، نظرشون عوض می‌شه. ما هم تقریباً این‌جوری بودیم که صرفاً با چند تا دوستان نشستیم، تحقیق کردیم که کدوم رشته چیه. خیلی هم فانتزی، و توی فضای غیرواقعی انتخاب [رشته] کردیم (ویدا، ورودی ۹۷، مهندسی شیمی).

۵-۶. فهم ذات‌انگار از نخبگی

از منظر ملاحظات جامعه‌شناسانه، وجه گسترده‌ای از نخبگی مولود سازوکارها، آموزش‌ها، و معلول صورت‌هایی مشخص از جامعه‌پذیری آموزشی است که داوطلبان آزمون سراسری آن را به‌واسطه دسترسی‌شان به حمایت‌های مالی و عاطفی خاص در ساحت خانواده، دسترسی به امکانات ویژه، نظیر مدارس ممتاز، مربیان حرفه‌ای و کارآزموده، و دیگر موارد مشابه با آن در مرحله قبل از ورود به دانشگاه تجربه می‌کنند. به‌موجب یافته‌های این مطالعه، نقطه کانونی بهره‌مندی‌ها، و اصطلاحاً ویژه‌بودگی‌های فوق‌الذکر، تمکن مالی خانواده‌ها و حمایت‌های پولی بی‌حد و حصرشان از فرزندان جهت ورود به دانشگاه صنعتی شریف بوده است.

موفقیت‌هام رو مدیون معلمای مدرسه (نام محفوظ) هستم؛ دو تا شعبه داره؛ یه مدرسه غیرانتفاعی بود که یه کلاس ریاضی داشت، و دو تا کلاس تجربی، و آموزش خوبی هم داشتن (کوثر، ورودی ۹۴، مهندسی صنایع).

اتفاقی که در این میان رخ می‌دهد، ذاتی‌انگاری نخبگی و موفقیت‌های اکتسابی متعاقب آن، هم‌چنین، تغافل از زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مؤثر در بر ساخت پدیدار نخبگی، به‌منزله سازه‌ای اجتماعی است. ذیل تصور فوق‌الذکر، و به‌دنبال فروکاست مفهوم نخبگی به ابعاد صرفاً زیست‌شناختی و ژنتیکی، و هم‌زمان، بی‌توجهی به نقش نظامات آموزشی و فرهنگی متمایزکننده و تبعیض‌آمیز، صورت‌های

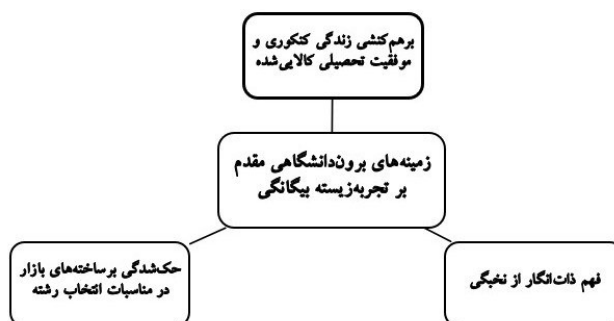

مختلف ویژه‌خواهی، و داعیه‌های معطوف به خودبرترانگاری‌های ذات‌پندارانه، حول مفهوم «استعداد» در میان غالب دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف متبلور، و بدل به امر رایج در میان آن‌ها می‌گردد. مناسبات یاد شده فوق، ذیل عنوان مفهوم مارکسیستی، «بت‌وارگی نخبه» قابل صورت‌بندی هستند؛ دانشجوی دانشگاه صنعتی شریف، ضمن نادیده‌انگاری ماهیت برساختی و بافتنی موفقیت‌ها و اکتسابات تحصیلی‌اش، توانش‌های فکری و درسی خود را به منزله امری ذاتی، ژنتیکی، و اصطلاحاً، خداداد، تلقی می‌نماید و همسازی‌ها، و همراهی‌های دیگران را ملازم با برتربودگی خود می‌داند. خیلی از بچه‌های دانشگاه شریف نخبه‌ان و خیلی هاشون استعدادهای خاصی دارن. بالاخره الکی نبوده که دانشگاه شریف قبول شدن (آرش، ورودی ۹۸، علوم کامپیوتر).

متأثر از پدیداری مفهوم نخبه به مثابه امر ذاتی و فرااجتماعی، بسیاری از امور جاری در قالب امور جزئی و بی‌ارزش بر آگاهی‌دهندگان مطالعه پدیدار می‌شوند؛ انواع دیگری‌ها، از جمله اساتید، در حکم تابعی از فرد نخبه، ناگزیر از تغییر و ارتقاء عملکردی خود می‌گردند:

دانشجوه‌های شریف نخبه‌ان؛ اساتید سطح‌شون رو بالاتر ببرن. آدم‌هایی که میان این‌جا، یه حس نخبگی از خودشون دارن؛ احساس می‌کنن نخبه‌ان و باید کارهای بزرگی انجام بدن؛ عمدتاً احساس رضایت نمی‌کنن از این‌که بخوان کارای کوچیک انجام بدن (فرهاد، ورودی ۹۱، علوم کامپیوتر؛ جامعه‌شناسی).

شکل ۳. زمینه‌های برون‌دانشگاهی مقدم بر تجربه زیسته بیگانگی

۵-۷. شریف؛ آمیزنده محاسبه‌پذیری و عقلانیت بازار

پرسش از چگونگی، و عدم التفات به پرسش‌های معطوف به چرایی، بن‌مایه محوری خرد ابزاری مورد تأکید علم را تشکیل می‌دهد. خرد فوق‌الذکر، با تأکیدی که بر شیوه و چگونگی انجام دادن کارها ابراز می‌دارد، می‌تواند در حکم ابزار، خادم اهداف تعریف‌شده بیرون از خود واقع شود. بدین‌سان، دانشگاه صنعتی شریف، در قبل، و بعد از انقلاب اسلامی، همواره مورد توجه حاکمیت سیاسی قرار داشته است؛ خوانش علم به‌مثابه ابزار در وجهی کلی‌تر، ذیل انگاره جدایی دانش از ارزش، و اصلاًحاً، آزاد بودن علم از دایره ارزش‌ها^۱ واقع می‌شود؛ از منظر تاریخی، تلقی یاد شده، تا بدان‌جا مستولی و مسلط بوده است که تقریباً، تمام حکما و فیلسوفان مسلمان، آن را به‌مثابه گزاره بدیهی، مفروض و در حکم محکّمات عقلیه انگاشته‌اند. به استناد کلام معروف مولانا، با عنوان «بدگهر را علم‌وفن آموختن، دادن تیغی به دست راهزن؛ تیغ‌دادن در کف زنگی مست، به که آید علم ناکس را به دست»^۲، علم، در حکم یک امر مستقل از نوع استخدام و کاربری آن، و هم‌چنین، منفک از اغراض و نیات کاربران، عالمان، و کاشفان آن برشمرده شده است؛ در همین راستا، در گزاره‌های «علم می‌نماید که چه هست، ایمان الهام می‌بخشد که چه باید کرد» (مطهری، ۱۳۷۴، ۱۲)، و «علم زیبایی عقل است، و ایمان، زیبایی روح» (همان)، کاشفیت از واقعیت، به‌وجهی مستقل از سوژه انسانی و در حکم کارکرد علم ترسیم شده است؛ انگاره یاد شده، تنها بعد از دهه ۶۰ میلادی، ذیل مباحث جامعه‌شناسی علم در معنای جدید آن^۳، و هم‌چنین، در قالب مطالعات اجتماعی علم و فناوری^۴ با محوریت رویکردهایی نظیر چرخش زبانی^۵ و چرخش فرهنگی^۶ مورد چالش جدی قرار گرفته است. به‌موجب مجموعه نظریات متأخر در

1. Value-free

۲. مثنوی معنوی، دفتر چهارم، بخش اول.

3. New Sociology of Science (NSS)

4. Social Studies of Science and Technology (STS)

5. Linguistic Turn

6. cultural turn

این باره، ربط ارزشی علم - حتی در ساحت محتوا - با دیگر برساخته‌های انسانی، از قبیل ایدئولوژی، فرهنگ، پدرسالاری مدرن، و امثالهم از مدخل‌ها و آبشخورهای گوناگون، مورد تأکید جدی قرار می‌گیرد. انگاره جدایی دانش از ارزش، تقریباً، در وجه مطلق آن، مهم‌ترین قرائت از علم را در دانشجویان نخبه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین گروه کنش‌گران علمی دانشگاه صنعتی شریف تشکیل می‌دهد. حلما، در همین راستا، وصول به اینترنت پرسرعت را به همان میزان فرایندی فنی مهندسی می‌داند که کاستن از سرعت، و فیلترینگ آن را. وی در این باره اظهار می‌دارد:

سیستم فیلترینگ ایران رو کیا ایجاد کردن؟ شرکت‌های شریفی. توی برج فناوری شریف هستیم. چند روزه اینترنت داره پدرمون رو در می‌یاره. کسب‌وکارمون خارجیه و مشتری‌هامون خارجی‌ان؛ برامون اینترنت خیلی مهمه. یک هفته است داریم به این در و اون در می‌زنیم از صد تا ISP تست می‌کنیم، بنیم کدوم خوبه. طبقه نهم ما یه شرکتی هست که عامل فیلترینگ ایرانیه و نرم‌افزار شریفه. یعنی ما توی یه ساختمونیم و توی یه اکوسیستمیم؛ ما به‌خاطر اون داریم هزینه می‌دیم (حلما، ورودی ۹۵، کارشناسی ارشد علوم اقتصادی).

امکانی که دانشگاه شریف و شرکت‌های مرتبط با آن در اختیار حاکمیت قرار می‌دهند، منجر به اقتدار فناورانه حاکمیت می‌شود؛ از همین‌روی، دانشگاه صنعتی شریف همواره بیش از سایر دانشگاه‌ها متعلق نگاه و توجه حاکمیت سیاسی بوده است؛ دانشگاه صنعتی شریف نگاه ابزارگون مبتنی بر انفکاک دانش از ارزش، فروترانگاری علوم انسانی و نگاه دست‌دومی به آن را ضمیمه خود نموده است. در توصیفات زیر، امعان نظر نظام سیاسی به خرد ابزاری، با تأکید بر کور بودن فن و تکنیک نسبت به ارزش‌های اخلاقی با عطف نظر به نگاه فروترانگارانه به علوم انسانی اجتماعی، مورد اشاره رضا قرار گرفته است.

حکومت می‌گه واکسن ساختیم، موشک ساختیم و فلان و بمان؛ افتخار هم می‌کنه؛ این‌ها براش مهمه، میاد به شریف اهمیت می‌ده؛ هیچ‌وقت نمیداد درباره مردم یا جامعه صحبت کنه؛ این‌ها رو [که گفتم] شریف می‌سازه، علوم اجتماعی که نمی‌سازه. حاکمیت این‌رو می‌خواد. سامانه خر مشهر که پهباد آمریکایی گلوبال هاک ۱ روزد، سیستم رادارش کار بچه‌های شریف بود؛ یعنی

یه شرکتی که از شریف برخاسته بود. [اهمیت به علم ابزاری تا حدی است که] بالای سر رهبری نوشته می‌شه العلم سلطان؛ به این معنا که علم [ابزاری] باید یه قدرتی به من اضافه کنه. آگه علم داشته باشم، قدرت دارم تو سطح جهان. به خاطر همین، دنبال این نیست از علوم انسانی قدرتی بگیره، ولی [می‌دونه] از علوم ریاضی [و مهندسی] به راحتی می‌شه [قدرت گرفت]. (رضا، ورودی ۹۶، مهندسی آب و محیط زیست).

شکل‌گیری دانشکده مدیریت و اقتصاد دانشگاه صنعتی شریف را نباید ساده‌انگارانه از نظر گذراند؛ و فور سرمایه اجتماعی، و شبکه‌های ارتباطی برخاسته از آن در دانشگاه صنعتی شریف به میزانی است که رشته اقتصاد و مدیریت را، به واسطه نقش وثیق آن دو با فرایند پولی‌شدن و کالایی‌شدن مناسبات حاکم بر جهان مدرن، از میان رشته‌های متنوع علوم انسانی، برگزیده، و هم‌نشین با رشته‌های مهندسی، و در انقیاد عقلانیت برخاسته از بازار آزاد قرار داده است.

پژوهشکده سیاست‌گذاری شریف طرح‌ریزی [می‌کنه] و برنامه می‌ده؛ دانشکده مدیریت و برنامه‌ریزی هم همیشه؛ آخرش ابزاره؛ ولی ابزاره به‌تنهایی فایده نداره؛ جاهای دیگه یه سری چیزای دیگه [هم] هست؛ یه چیزی فراتر از ابزاره نیازه (ویدا، ورودی ۹۷، مهندسی شیمی).

استخدام رشته مدیریت و اقتصاد در خدمت نئولیبرالیزم اقتصادی و بازار آزاد در دانشگاه صنعتی شریف، نه در چارچوب رجحان و سلیقه فردی، بلکه مستظهر به گفتمان مسلط اقتصاد لیبرال است؛ گفتمانی که ضمن دیگری‌سازی از تفاوت‌های عقیدتی و فرهنگی، همواره به شکل واقعیت نهادی در ادوار مختلف مدیریتی دانشگاه، قطع نظر از حکمرانی جناح‌های سیاسی درون حاکمیت همواره بازتولید شده است.

این آدم^۱ تونسته یه جریان شکل بده؛ قشنگ بسیجی تحویل می‌گیره، لیبرال تحویل می‌ده؛ مسئولان بسیج دانشگاه که تو دانشگاه مدیریت و اقتصاد تحصیل کردن، کاملاً از نظر اقتصادی لیبرال هستن؛ حالا [از نظر] فرهنگی شاید لیبرال نباشن، اما چند سال دیگه [از نظر فرهنگی هم لیبرال] می‌شن. (محسن، ورودی ۹۱، مهندسی مکانیک؛ فیزیک).

از منظر دانشجویان دانشگاه شریف، علم اقتصاد از جنس علوم ریاضی و طبیعی است؛ دارای اتقان، وحدت تام، دقت و روشمندی‌ای است که هوسرل آن‌ها را به منزله

۱. عرائض مصاحبه‌شونده ناظر بر توصیف یکی از دانش‌آموختگان پیشین دانشگاه ام‌آی‌تی و از مؤثران در دانشگاه صنعتی است.

ویژگی‌های علم جدید برمی‌شمارد. باور نخبگان دانشگاهی شریف به علمیت یا علم‌وارگی، ضمن منتج‌شدن به نفی و یا حداقل فروترپنداری بسیاری دیگر از شاخه‌های آگاهی و تجارب انسانی، آنان را مستعد تجربه بیگانگی نموده است.

اقتصاد، علمی هس که همه جای دنیا تا به حدش مشترکه. اقتصاددانا سر اون چیزهاش با هم دعوا ندارن. یک‌سری اصول ثابت داریم که به‌صورت یکسان، با اون رفرنس‌هایی که داره، اونا رو قبول دارن؛ اختلافی نیست؛ حساب و کتاب هست. به‌همین خاطر [هست که] داخل دانشگاه شریف مهندسی اقتصاد وجود داره (علی، ورودی ۹۴، مهندسی برق).

فرافرہنگی بودن آموزه‌های علم اقتصاد و فراتاریخت اصول مقوم آن، با عطف نظر به تلقی آدام اسمیت^۱، بنیانگذار عقلانیت بازار آزاد، حول نظریه دست‌نامرئی بازار، از جمله مصادیق قابل جمع ذیل مفاهیم محاسبه‌پذیری و عقلانیت بازار هستند که مهران آن‌ها را در حکم بدیهیات اولیه مورد تأکید قرار می‌دهد؛ این در حالی است که حسب رویکردهای متأخر مندرج در فلسفه علم و تکنولوژی، به‌ویژه ذیل ملاحظات فلسفه قاره‌ای، هیچ‌کدام از موارد مذکور به‌مثابه اصول بدیهی، متقن و به‌اصطلاح علمی خوانش نمی‌شوند و متقابلاً، وجود سویه‌های زمانمندانه، مکانمندانه و تاریخمندانه و نیز، عنصر محلّیت^۲، نه جهان‌شمولیت^۳ در این قبیل مفاهیم مورد تأکید واقع می‌شود.

تعدادی اصول اولیه اقتصادی هستند که به‌نظرم همون علم اقتصادن. اونا رو به باید یاد بگیریم و ازشون استفاده کنیم. چون کاملاً چیزهای اثبات‌شده‌ای هستن. همه‌جای دنیا هم جواب‌دادن و ربطی به تاریخ، اکوسیستم و فرهنگ هم نداره. نظریه آدام اسمیت می‌گه باید همه‌چیز آزاد باشه، دست‌نامرئی؛ دولت نباید کاری کنه، همه بخش‌ها خصوصی باشن و کار خودشون رو کنن؛ [در این صورت]، اقتصاد خودش به حالت بهینه می‌رسه. البته شروطی می‌گذارن؛ [اما] قطعاً آگه بازار آزاد باشه، خودش به تعادل بهینه می‌رسه. (مهران، ورودی ۹۸، علوم کامپیوتر).

۵-۸. شریف؛ سکوی پرتاب به خارج از کشور

وجود ارتباطات و شبکه‌های متقاطع از ظرفیت‌های انسانی و فناورانه و نیز اجتماع و انباشت مراتب قابل ملاحظه از دست‌اندرکاران «قدرت» و «امر سیاسی» در دانشگاه

1. Adam Smith (1723-1790)

2. Locality

3. Universality

صنعتی شریف، آن را واجد پویایی و سرمایه اجتماعی بالا نموده است. سرمایه اجتماعی یاد شده، حسب نظریه بوردیو^۱، از قابلیت نمود و بازتولید در قالب سرمایه اقتصادی، فرهنگی و نمادین برخوردار است. وضعیت یاد شده، مزید بر ایجاد پویایی در ساحت دانشگاه، قرین با دیگر پیامدهای ناخواسته و برنامه‌ریزی‌ناشده بعدی، نظیر بازتبدیل انواع سرمایه‌ها به یکدیگر، و انباشت پیشینی آن‌ها در میدان دانشگاه، بدل شدن دانشگاه به سکوی پرتاب دانشجویان و نخبگان به ساحت‌های شغلی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی دیگر، از قبیل دریافت پیشنهادات جذاب شغلی، استقرار در رده‌های مدیریتی بالا در حاکمیت، شکل‌گیری تجربه‌زیسته سهولت در امر مهاجرت به دانشگاه‌های خارج از کشور، و مشخصاً، دسترسی سهل‌الوصول‌تر به زمینه‌های مساعدتر مشارکت و بازیگری در سپهر «قدرت»، «اقتصاد» و «سیاست» بوده است.

از نظر فعالیت‌های فوق برنامه، شریف خیلی پویاست. پِگروهه، و پَر انجمنه! شما هر جور آدمی باشی، توی شریف آدمایی مثل شما هستن؛ می‌تونن وارد انجمن‌شون بشی، وارد گروه‌شون بشی! اگه موسیقی باشه، نقاشی باشه، هنری باشه ورزشی باشه، یا سینما [می‌تونن وارد بشی]. انجمن‌هایی هستن که روز خاصی تو سالن خاصی فیلم پخش می‌کنن، و بعدش جلسه نقد و بررسی فیلم رو دارن. انجمن‌های علمی [هم همین جور]. پویا بودنه خیلی به چشم میاد (مهوش، ورودی ۹۴، مدیریت بازرگانی MBA).

پیوندهای متداخل بین افراد در دانشگاه شریف، در قامت حمایت اجتماعی ایفای نقش می‌نماید، و علاوه بر بروز کارکرد مددکارانه در مشکلات و نارسایی‌ها، امکان‌ها و فرصت‌های زیاد را برای دانشجویان در ساحت‌های درون و بیرون از میدان دانشگاه، از قبیل ازدواج، شغل و مهاجرت فراهم می‌سازند؛ به‌همین اعتبار، مهندس شدن الزاماً به‌عنوان تنها غایت متصور برای دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف نیست؛ آنان می‌توانند در قامت نویسنده، فیلم‌ساز، مجری، کارگردان، نقاش و امثال آن پدیدار گردند.

[پیدا کردن] دوستان [جدید]، رفاقت، ازدواج و همه‌چیز تو شبکه رخ می‌ده. شریفی‌ها خودشون باهم راحت‌ترن. از کسب‌وکار راه‌انداختن تا بحث ازدواج، تا بحث‌های دوستی عمیق، تو شریف

1. Pierre Bourdieu (1930-2002).

زیاد شکل می‌گیرد. شریف برای همه این امکان رو فراهم کرده؛ طرف می‌تونه وارد این ور بشه، یا وارد اون ور بشه. از اون طرف [هم] خروجی‌هایی داره که پر رنگه. کسی رفته فیلم‌سازی، کسی رفته سراغ کارهای هنری، کسی کسب‌وکار راه انداخته، کسی رفته بیزنس من شده؛ خروجی‌های تاپی داره تو سطح کشور (حلما، ورودی ۹۵، کارشناسی ارشد علوم اقتصادی).

کسر قابل توجهی از تجارب نخبگان دانشگاه صنعتی شریف در ارتباط با مهاجرت رقم می‌خورد؛ امتزاج دانشجوی دانشگاه صنعتی شریف با تجربه مهاجرت تا حدی است که در بسیاری موارد امر مهاجرت نسبت به دانشگاه اصالت می‌یابد و فی‌نفسه بدل به هدف می‌شود و دانشگاه صنعتی شریف در قامت مدخل اصلی، یا حداقل، تسهیل‌گر عمده آن بر دانشجویان پدیدار می‌شود.

از اول، گفتم مهاجرت تحصیلی راحت‌تره؛ قدم بعدی آینه که ارشدم رو در دانشگاه خوب بخونم. چه گزینه‌ای بهتر از شریف برای رفتن [به خارج از کشور]؟ [با خودم گفتم] هدفم آینه که شریف قبول بشم؛ قدم بعدی هم [خودبه‌خود] رفته، دیگه؛ مهاجرت! در واقع، شریف فرودگاهی تو مسیره دیدم آگه بخوام ویزای تحصیلی بگیرم، راهش آینه که تو یه دانشگاه خوب ارشدم رو گرفته باشم؛ و [به‌همین دلیل] اولویتم رو گذاشتم روی شریف (آرش، ورودی ۹۸، علوم کامپیوتر).

کارکردهای برخاسته از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، به‌ویژه در حوزه ارتباطات، روابط متقاطع و شبکه‌های گسترده اجتماعی در نسبت با مهاجرت در اظهارات سهراب مورد اشاره قرار گرفته است.

تو تویتتر بچه‌هایی رو که اپلای کردن^۱ هنوز دوست‌دارن یه کمکی بکنن. یکی از این بچه‌ها رفته [خارج از کشور]، کلی کمک می‌کنه تو هزینه بلیط بچه‌هایی که می‌خوان برن [خارج از کشور]. این ارتباط هست؛ اگر توی خارج از کشور، دو تا شریفی همدیگه رو از دو نسل ببینن، با هم ارتباط می‌گیرن (سهراب، ورودی ۸۸، مهندسی نفت).

دانشگاه صنعتی شریف در طول سال‌های مختلف مسئولین زیادی را در رده‌های بالا و میانی در قالب گروه‌های سیاسی مختلف تقدیم به حاکمیت کرده است؛ تراکم و گستردگی روابط در این باره به‌گونه‌ای است که اصطلاحاً گفته می‌شود فاصله برخی از گروه‌ها تا کانون‌های قدرت درون و بیرون از حاکمیت، یک تماس تلفنی بیشتر نیست.

۱. درخواست دادن برای تحصیل یا مهاجرت در خارج از کشور. (apply)

بدین‌سان، دانشگاه صنعتی شریف، نه صرفاً هم‌چون فرودگاهی برای پرواز به سمت آمریکا و اروپا، بلکه در قامت سکوی پرتاب به سمت جایگاه‌های مختلف مدیریتی نیز بر دانشجویان آن دانشگاه رؤیت‌پذیر گردیده است.

دانشگاه شریف جای خاصی؛ گروه‌های قدرتمند زیادی توش هست. از بیرون هیچی مشخص نیست. دانشگاه شریف نماینده مجلس [بیرون] می‌ده، رئیس پژوهشکده [بیرون] می‌ده، معاون وزیر [بیرون] می‌ده؛ این‌ها تو اطراف شریف خیلی هستن؛ دلیلش اینه که تو دانشگاه، برندی به اسم شریف وجود داره؛ بچه‌ها [بِش] احساس تعلق می‌کنن. [دانشجوی] شریفی، خودش رو شریفی می‌دونه؛ این [هویت‌جویی] خیلی تو شخصیت و ارتباطاتشون پُلیده. خیلی‌ها که شریفی بودن، الان رفتن به جایی رسیدن؛ طرف رفته شرکت زده؛ رفته تو دولت، پستی گرفته؛ خیلی‌ها تو شریف این جورین؛ تو نظامن، پست‌های خفن دارن؛ ما رئیس ایران خودرو داشتیم، وزیر داریم؛ این ارتباطشون رو حذف نمی‌کنن و بیشتر هم [ارتباطاتشون] از طریق تشکلهاست. این‌ها چیزهایی هستن که کسی از بیرون نمی‌تونه بهش پی‌بیره (سامان، ورودی ۹۴، مهندسی هوافضا/اقتصاد).

محسن، گستره ارتباطات و مناسبات عمیق شبکه‌ای کنش‌گران دانشگاه صنعتی شریف

در جهات متعارض را با کنارهم‌گذاری ارتباط با دو ساحت متخاصم به تصویر می‌کشد:

بسیج شریف بخواد کاری بکنه، با دو تا تلفن به بالاترین سطح مملکت دسترسی داره؛ از اون طرف، براندازاشون هم با دو تا تلفن به ایران‌اینترنشنال دسترسی دارن؛ انجمن اسلامی بیانیه‌ای داشت در سالگرد [سقوط] هواپیما [ی اوکراینی]، رفت رو کانالش؛ ۱۰ دقیقه بعد [هم در] ایران‌اینترنشنال؛ هم برای اون مهمه، و هم برای این. دو طرف دوست دارن [شریف] تو کنترل خودشون باشه. امسال هم [که] یه سری دعوایی پیش اومد، همین [جوری] بود (محسن، ورودی ۹۱، مهندسی مکانیک؛ فیزیک).

۹-۵. شریف؛ کارگزار جامعه‌پذیری ابزاربنیاد و درجه‌اندیش

مضمون فوق به استناد تعابیر مورد استفاده در بر ساخت آن ناظر به جامعه‌پذیری تقلیل‌گرای مبتنی بر ابزار فناورانه و درجه‌بندی، در ساحت نمره و ارزیابی علمی، یا در مقام انجام محاسبات فنی مهندسی است. به‌موجب ملاحظات مفهومی مندرج در مضمون فوق، دانشگاه صنعتی شریف در حکم جذب‌کننده وجوه ناظر بر ابزار، درجه، سنجش، اندازه‌گیری، و همزمان، طردکننده دیگری‌های غیر از موارد پیش‌گفته در بالا قابل توصیف است. وجه مسئله‌مند این سنخ از جامعه‌پذیری، تقلیل‌گرایی و تغلیظ وجوه فنی مهندسی و

پوزیتیویستی، و ترقیق ابعاد ناظر به سوژگی، و هم‌چنین، تغافل از زیست‌جهان جامعه‌پذیران علمی، زیر سایه سنگین مناسبات «نمره»، «متر»، «خط‌کش» و «اندازه‌گیری» است.

منتظر بودم بچه‌ها همراه بَشَن، و سؤال‌هایی فراتر ببرسن، ولی سؤال‌هایی که پرسیده می‌شد این بود که TA^۱ چند نمره داره؟، امتحان میان‌ترم چند درصد نمره رو تشکیل می‌ده؟ [این سؤال] واسه من واقعاً بی‌معنا بود! (فروغ، ورودی ۹۶، مهندسی شیمی تجزیه).

خوانش چندباره داده‌های مصاحبه‌ای، به‌روشنی نشان از تکوین وضعیتی دارد که با الهام از مفاهیم تخصصی موجود در پارادایم انتقادی و نظریه مارکسیستی، عنوان «تک‌ساحتی‌شدن» بر آن اطلاق می‌شود؛ آشکارترین نمود دانشجوی تک‌ساحتی، فقدان کنش‌های معطوف به روش‌ومنش اجتماعی در عادت‌واره‌های او، زیست‌جهان به‌شدت محدود و انقباضی، و متقابلاً، مداخلیت حداکثری ابزار فنی مهندسی و ارزش‌گذاری نمره‌محور و رقابت‌آمیز است.

جامعه به این جور آدم‌ها می‌گه بچه‌های پاستوریزه؛ یه بُعد درسی از چیزی رو گرفتن و رشد پیدا کردن، ولی بقیه ابعاد زندگی رو ولش کردن. [به اینا] می‌گم بچه‌های گل‌خونه‌ای؛ یعنی بچه‌هایی که توی فضا‌های محدود رشد کردن، و نمی‌دونن که توی جنگل زندگی چه خبره و زندگی چه ابعاد دیگه‌ای می‌تونه داشته باشه. چیزی که تو شریف سخت بود، سروکله‌زدن با آدمایی بود که جز درس خوندن تو زندگی شون کار دیگه‌ای نکردن (مهرزاد، ورودی ۹۷، مهندسی سیستم‌های انرژی).

فروکاهش وجوه‌گوناگون هوش، به هوش ریاضیاتی، و استیلای یک سنخ خاص از هوش بر سایر جنبه‌های هوشی و مهارتی از دیگر فرایندهای رایج در جامعه‌پذیری محاسبه‌نگر است.

روان‌پزشکا می‌گن سی‌وچهار نوع هوش داریم که توی سی‌وچهار مدل هوش، بچه‌های شریف توی یک مدل هوش نابغه‌ان، ولی در هوش‌های دیگه نه؛ توی بعضی هوش‌ها اتفاقاً پایین‌تر هم هستن؛ چون تعداد قابل‌توجهی فقط درگیر درس‌ن، هوش اجتماعی شون رشد نکرده؛ بعضی هاشون منفعل هستن؛ باهاشون که سروکله می‌زنی، همیشه حق با تو هست، چون بلد نیستن از حق خودشون دفاع کنن؛ خیلی هاشون پرخاشگرن؛ فکر می‌کنن [فقط] حق با اوناست و همون جور که بابا نه‌نه‌شون بهشون حق داده، جامعه هم [فقط] باید به این‌ها حق بده. (مهرزاد، ورودی ۹۷، مهندسی سیستم‌های انرژی).

۱. منظور از (TA) دستیار استاد، و معادل انگلیسی آن Teacher Assistant است.

در راستای گزیده پیش گفته، ناکارآمدی هوش محض ریاضیاتی و مهندسی در رتق وفتق امور روزمره، و ناتوانی دانشجو در مواجهه با فراز و فرودهای زندگی و مناسبات پیش بینی نشده مورد نقد صدرا و سهراب قرار گرفته است.

می دیدم [دانشجوها] سر بعضی مسائل [با] مشکلاتی برخورد می کنند [که] خنده داره. این [رو] که شریفی ها باهوش ترن، یا فکرکنین بهترن، قبول ندارم (صدرا، ورودی ۹۴، مهندسی برق، دندانپزشکی). Case رو می شناسم که یه فشار ساده رو نمی تونه تحمل کنه؛ سال آخر دانشگاه، یه کلاس رو نمی ره، افسردگی می گیره؛ اندک اختلال از بیرون رو نمی تونه کنترل کنه؛ دلایلش آینه که مسیری رو اومده، و فقط درس خونده؛ تجربه دیگه ای نداره. همچین آدمایی تو چیزای اجتماعی واقعاً لنگ می زنن؛ چیزهای خیلی ساده، مثل کارهای عادی اداری رو نمی تونن انجام بدن. (سهراب، ورودی ۸۸، مهندسی نفت).

عادت واره های نهاده شده دانشجویان مورد مصاحبه در پیوند با سایر مناسبات دیالکتیکی و مؤلفه های میدان دانشگاه، بازتولید اساتید با منش های متناظر را به همراه دارد.

تو دانشکده های صنعتی، دانشجوها خیلی بچه ان. استاد می گه برو تمرینت رو بنویس، روز دیگه امتحان می گیرم. استاد تو شریف در نسبت با دانشجوهای کارشناسی تعریف می شن؛ مثل معلم مدرسه هستن؛ همه چیز رو تعیین می کنن، امتحان می کنن، همه چیز رو سخت می گیرن، نمره نمی دن؛ استاد مثل معلمه (سارا، ورودی ۹۸، مهندسی صنایع). دوروبرم به مشت آدم دفتر به دست و خودکارگیر هستن که [استاد] هرچی داره می گه، دارن می نویسن. تصور من [از دانشجو] به معنای واقعی کلمه فروریخت. چه اتفاقی داره میوفته؟! یعنی چه؟! مگه بچه دبیرستان هستی؟ ادعایتون می شه یه سروگردن از نظر بهره هوشی از بقیه بالاترید؛ چیه؟ خودکار به دست گرفتن واو به واو می نویسین. (محمد، ورودی ۹۸، کارشناسی ریاضی صنعتی).

۵-۱۰. شریف؛ هادم کثرت های هویتی

هادم، برگرفته از از واژه انهدام، به معنای نابودکننده است. از باب تقریب ذهن، می توان آن را از منظر کارکردی، مشابه با «مُحکک» در نظر گرفت؛ حسب ملاحظات طب قدیم، مُحکک، دارویی جاذب است که اخلاط زنده گرم را بدون ایجاد جراحت در منافذ بدن جذب می کند؛ بر پایه سیاقی مشابه، سازوکارها و مناسبات مسلط بر میدان دانشگاه صنعتی شریف به وجهی فراگیر و مویرگی شده هستند که بسان مُحکک - داروی جاذب - دانشجویان را ذیل فرایندی تدریجی از منظر وجوه گوناگون زیست دانشجویی همساز با سبک و سیاق مشخص، و معطوف به غایت های از پیش پنداشته جامعه پذیر

می‌سازند، و هویت یکپارچه‌ای را در آن‌ها تحت عنوان «دانشگاه شریفی» بر ساخت می‌نمایند. هویت مذکور موجب انسجام بالا در میان دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف، و نیز برانگیزاننده احساس تعلق به دانشگاه در آن‌ها می‌شود.

شریف به برند هست، نه فقط اسم دانشگاه. بچه‌ها [به اون برند] احساس تعلق دارن. الان [که خودم دانشجوی دانشگاه] تهران هستم، می‌بینم [دانشجوها] اصلاً این‌طوری نیستند. طرف خودش رو به‌صورت دانشگاه تهرانی نمی‌دونه (ویدا، ورودی ۹۷، مهندسی شیمی).

به‌رغم وجود هویت فراگیر شریفی در بین دانشجویان، اما، زیست خوابگاهی، به اعتبار قرابت آن با رهایی از مرجعیت خانواده، در قامت مراتبی از آزادی منفی، موجب اضطراب برای دانشجویان می‌شود و در قالب تشویش برخاسته از تجربه تنهایی و معطوف به سنگینی بار مسئولیت بر آن‌ها پدیدار می‌شود؛ از این جهت، زندگی خوابگاهی بی‌شبهت به شرایط پاک‌دینان^۱ قرن ۱۶ و ۱۷ میلادی - با یادآوری تأکید آن‌ها بر زدودن کلیسا از رسومات کاتولیک رومی - نیست؛ هر دو گروه از مرجعیتی رها شده‌اند؛ دانشجویان از مرجعیت نهاد خانواده و پاک‌دینان از اقتدار مطلق ارباب کلیسا.

«چند تا چیز هست توی پروسه جدا شدن از خانواده؛ از یک‌جایی [به بعد] مسئولیت صددرصد زندگی با خودته. تو محیط خونه، هر قدر مستقل باشی، باز به نظارتی است؛ مثلاً چهار پنج روز درس نخونی، یا کارهاتو انجام ندی، مامانت می‌گه چی شده؟ چی کار می‌کنی؟! تلنگری می‌خوری، به مسیر برمی‌گردی؛ به‌دفعه، از این حالت می‌ای می‌رسی خوابگاه، و تهرانی که همه‌چی دست خودته؛ نظارت آن‌چنانی نیست. همه کارهات رو باید خودت انجام بدی؛ برنامه‌ریزی‌هات رو باید خودت انجام بدی. عمل کردن به برنامه‌ریزی‌ها را خودت باید فورس بذاری پشتش؛ توی این شرایط، خیلی از بچه‌های خوابگاهی احساس تنها بودن می‌کنن! این [وضعیت] منو تا حدی افسرده و مضطرب کرده؛ پذیرش مسئولیت‌هایی که تابه‌حال انجام ندادم، کار سختیه» (سپهر، ورودی ۹۸، مهندسی مواد).

دانشجویان خوابگاهی، در قیاس با دانشجویان ساکن تهران، به مراتب بیشتر مستعد تجربه بیگانگی، و گرفتار آمدن در گرداب آسیب‌های اجتماعی نظیر اعتیاد می‌شوند. دانشگاه شریف برای مواجهه با آزادی منفی در خوابگاه، «طرح پشتیبان» را تمهید کرده

است، تا بدین نحو، ضمن حمایت اجتماعی دانشجویان، تجارب بیگانگی‌شان را نیز التیام بخشد.

مواد تو دانشگاه و خوابگاه زیاد دیدیم. داخل خوابگاه، یه مجموعه‌ای داشتیم به اسم «طرح پشتیبان». «طرح پشتیبان»، سال‌بالایی‌هایی بودن که دغدغه پرورش، کمک و راهنمایی دادن به ورودی‌های جدید رو داشتن؛ چون زیاد داخل فضای ورودی‌ها بودم، این فضا رو تو خوابگاه می‌دیدم که اعتیاد وجود داره (نام مستعار، سال ورودی و رشته تحصیلی محفوظ).

مصرف مواد مخدر از سوی برخی دانشجویان نمی‌تواند عنداللزوم از منظر آزادی منفی مورد تعلیل و تفسیر قرار داده شود. به‌طور متقابل، کنش یاد شده در موارد زیادی، به‌منزله سازوکار فرار از اشتباهات گذشته، تسکین‌آفرین در مواجهه با تجربه «سوختن و ساختن» و کنار آمدن با وضعیتی است که دانشجو مجبور به زیستن با آن گردیده است.

مواد رو مصرف می‌کنیم که از مسئله بزرگ‌تر فرار کنیم^۱. فرض مثال، ته ذهن من این قضیه هست که من اشتباه‌زدم^۲، اشتباه‌کردم تو زندگی‌ام؛ ولی نمی‌خوام با این قضیه کنار بیام، خودآگاه، یا ناخودآگاه دارم با خودم کلنجار می‌رم برای این‌که یک لحظه سبک بشم، از این فضای ذهنی بیام بیرون، میام سمت مواد مخدر؛ حالا تریاکش باشه، گل باشه، بنگ باشه، یا هر چیز [دیگه‌ای] (نام مستعار، سال ورودی و رشته تحصیلی محفوظ).

«هویت شریفی» ملازم با عادت‌واره‌ها و الزامات کنشی و رفتاری مشخص است؛ با این‌وجود، برخی اقتضائات و ضرورت‌های مندرج در ذیل «هویت شریفی»، نظیر فشار عمومی برای درس خواندن در بازه و موعد زمانی معین، با تکوین تجربه‌زیسته بیگانگی، به‌منزله یکی از کارکردهای منفی و اندیشیده‌ناشده هویت شریفی همراه می‌شود. فشار درسی تجربه ناخوشایندی از مفهوم «ضرب‌الاجل»^۳ و «موعد» را در میان نخبگان

۱. فرار از دغدغه‌های وجودی، و مشخصاً، مرگ‌آگاهی، از طریق پرداختن به اشتغالات دائمی نوشونده، و کنش‌گری‌های تخیلی و سُکر‌آور از نگاه جلال‌الدین رومی پنهان نمانده است. نگاه مولوی در این‌باره کاملاً از منظر مفهوم بیگانگی - موضوع مورد مطالعه در پژوهش حاضر - تحلیل‌پذیر می‌گردد. وی در دفتر ششم مثنوی معنوی در این‌باره اظهار می‌دارد:

جمله عالم ز اختیار و هست خود	می‌گریزند در سر سرمست خود
می‌گریزند از خود در بی‌خودی	که به مستی، که به شغل ای مهتدی
تا دمی از هوشیاری وارهند	ننگ خمر و زمر بر خود می‌خرند

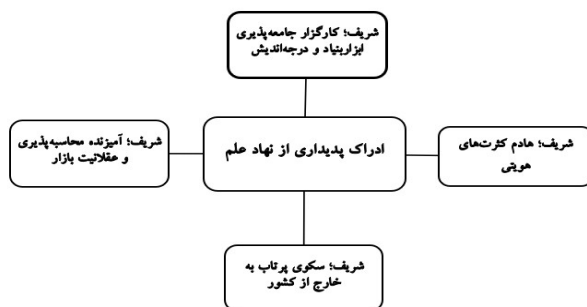
۲. منظور از مصدر «زدن» در این‌جا، «انتخاب رشته تحصیلی پس از اعلام نتایج اولیه آزمون سراسری» است.

3. deadline

دانشگاهی بر ساخت می‌کند که طی آن زمان مانند برق و باد سپری می‌شود. تجربه یاد شده مختص تمام دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف است و دانشجویان در هر سلسله‌مراتبی آن رازیت می‌کنند. تعبیر مورد استفاده مهران با عنوان «جنگ ددلاین» به وشنی ناظر به مقصود در این باره است.

اصلی‌ترین مسئله، زمانه؛ Load درس‌ها بالاست. آگه Load درس بالا باشد، اون درس کار زیادی می‌طلبد. تو مقطع لیسانس، تعداد درس‌ها بالاتر، تعداد درس‌هایی که برمی‌داری، و از جایی به بعد، قشنگ، جنگ شروع می‌شه؛ جنگ ددلاین! یعنی راه به راه، ددلاینه؛ ددلاین تمرین فلان؛ ددلاین امتحان؛ ددلاین‌ها آدم رو بیچاره می‌کنن (مهران، ورودی ۹۸، علوم کامپیوتر).

شکل ۴. ادراک پدیدار شده از دانشگاه صنعتی شریف بر آگاهی دهندگان مطالعه

۶. بحث و نتیجه‌گیری

مطالعه حاضر با هدف شناسایی ابعاد تجربه‌زیسته بیگانگی در دانشجویان نخبه دانشگاه صنعتی شریف، تحلیل زمینه‌های برون‌دانشگاهی ناظر بر آن، و اطلاع از نوع فهم پدیداری از دانشگاه در میان دانشجویان آن دانشگاه به انجام رسیده است؛ مضامین ده‌گانه مشتمل بر «استتکاف و انصراف از انتخاب پیشین، دروازه‌کدرها و گفتارهای بازاندیشانه پسین»، «تحقیر در نظاره فرصت‌های بر باد و هزینه‌های بر آب»، «رجحان‌یافتگی اضطراب مفارقت بر انتخاب متابعت»، «برهم‌کنشی زندگی کنکوری و موفقیت تحصیلی کالایی شده»، «حک‌شدگی بر ساخته‌های بازار در مناسبات انتخاب رشته»، «فهم ذات‌انگار از نخبگی»، «شریف؛ آموزنده محاسبه‌پذیری و عقلانیت بازار»، «شریف؛ سکوی پرتاب به خارج از

کشور»، «شریف؛ کارگزار جامعه‌پذیری ابزاربنیاد و درجه‌اندیش» و «شریف؛ هادم کثرت‌های هویتی» تمهیدکننده پاسخ به پرسش‌های مطالعه هستند.

کیفی بودن مطالعه، محدودیت در تعمیم یافته‌ها را به همراه می‌آورد؛ به‌رغم محدودیت‌های موجود، اما، یافته‌های پژوهش می‌توانند بصیرت‌های نظری و تجربی ارزشمند را در اختیار قرار دهند. تعمیم‌ناپذیری یافته‌های مطالعه مرادف با حصر بسندگی^۱ یافته‌ها به ساحت دانشگاه صنعتی شریف نیست؛ متغیرهای دامن‌گستر، نظیر شبکه‌ای شدن جامعه^۲، رسانه‌ای شدن مناسبات فردی و اجتماعی، بسترهای ناظر بر تکوین تجربه زیسته بیگانگی را با مراتب گسترده‌ای از شباهت، در میان دانشجویان رشته‌های فنی و مهندسی رقم زده‌اند؛ به همین اعتبار، امکان مواجهه سهل‌گیرانه با مضیقه تعمیم‌ناپذیری یافته‌های پژوهش حاضر فراهم است. حسب پیشنهاد، می‌توان یافته‌های مطالعه را به‌وجهی کمی در جامعه آماری مشخص مورد سنجش قرار داد و به طرح آورده‌های مطالعاتی تعمیم‌پذیر مرتبط با موضوع بررسی شده دست‌یازید.

سعی نویسندگان مقاله در ادامه، مصروف ارائه صورت‌بندی نظری مضامین ناظر بر ادراکات و توصیفات مشارکت‌کنندگان پژوهش از دانشگاه صنعتی شریف، از نقطه نظر اهمیت علوم انسانی، با تأکید خاص بر مضیقه‌ها و عوارض طرد و کنارگذاری مناسبات میان‌رشته‌ای در نظام آموزش دانشگاهی می‌شود.

۳ مضمون «شریف؛ آمیزنده محاسبه‌پذیری و عقلانیت بازار»، «شریف؛ کارگزار جامعه‌پذیری ابزاربنیاد و درجه‌اندیش» و «شریف؛ هادم کثرت‌های هویتی» به‌روشنی ناظر بر هژمونی تخصص‌گرایی، تصلب رشته‌ای و نبود مناسبات میان‌رشته‌ای در دانشگاه صنعتی شریف، همزمان، مؤید محجوریت کردارهای برآمده از آموزه‌های انتقادی و گفتارهای بازاندیشانه مندرج در گفتمان‌های گوناگون علوم انسانی هستند. در واقع، حسب هژمونی رویکرد سستی و کلاسیک به مقوله علم، آموزش عالی در دانشگاه صنعتی شریف، بر پایه دو

1. adequacy

2. Network Society

اصل معرفت‌شناختی و جامعه‌شناختی بنا شده است. اصل معرفت‌شناختی، وجود دانش قلمرو عینی و حقایق شناخته‌شده را مورد تأکید قرار می‌دهد؛ اصل جامعه‌شناختی مقوم آموزش عالی ضرورت حفظ مؤثرتر دانش عینی، و اشاعه آن در مؤسسات نسبتاً مستقل و اجد اعضای جامعه دانشگاهی با آزادی نسبی را مورد توجه قرار می‌دهد (بارنت، ۱۳۹۸، ۳۱). آن‌گونه که از کلمات فوق برداشت می‌شود، عینیت‌گرایی، محسوس‌باوری، و مراتب بالایی از عمل‌گرایی معطوف به چگونگی در گزاره یاد شده قابل مشاهده است؛ این در حالی است که اجمالاً، به موجب آراء صاحب‌نظران علوم انسانی - اگرچه از منظرها و مدخل‌های متفاوت - حصر نمودن واقعیت به امر عینی و محسوس، ذیل مقولاتی نظیر ابزار و سنج‌پذیری کمی، محوریت‌بخشی به پرسش‌های «چگونگی»^۱، و کنارگذاری یا کم‌ارج‌پنداری پرسش‌های «چرایی»^۲ و «غایت‌اندیش»^۳ به واسطه بی‌اعتنایی‌شان به ساحات متکثر و لایه‌های تودرتوی زیست‌جهان کنش‌گران اجتماعی - در این جا، مشخصاً دانشجویان نخبه - به مراتب موجد بیگانگی و دل‌زدگی دانشجویان فنی‌مهندسی می‌گردد. فروید، در سطح بسیار کلان، به محقق‌رفتن اهمیت پرسش‌های غایی را در حکم مقدمه ضروری همسو با سرشت تمدن جدید در نظر گرفته است؛ تمدنی که ارزشمندی آن در دستیابی بر خوشبختی مورد تردید قرار گرفته است (فروید، ۱۳۹۲، ۴۴). آن‌گونه که اریک فروم^۴ به درستی اظهار می‌دارد، بیگانگی در جامعه امروز پدیده‌ای همه‌جانبه است، و روابط انسان با کار، با مواد مصرفی، با همکار، با دیگران، و با خود شخص را دربرگرفته است (فروم، ۱۳۸۵، ۱۵۲). بر این اساس، تأملات در این باره در زمره اصلی‌ترین مُتعلقات مطالعاتی و پژوهشی حوزه علوم انسانی قرار می‌گیرند؛ تأملات و دغدغه‌هایی که ذیل صورت‌بندی‌های هستی‌شناسانه، معرفت‌شناختی، و روش‌شناختی مسلط بر علوم فنی‌مهندسی سخت مغفول نظر واقع، فلذا، موجد پدیداری مراتبی از تجربه بیگانگی در

1. How Questions

2. Why Questions

3. Ultimate oriented Questions

4. Erich Fromm (1900-1980)

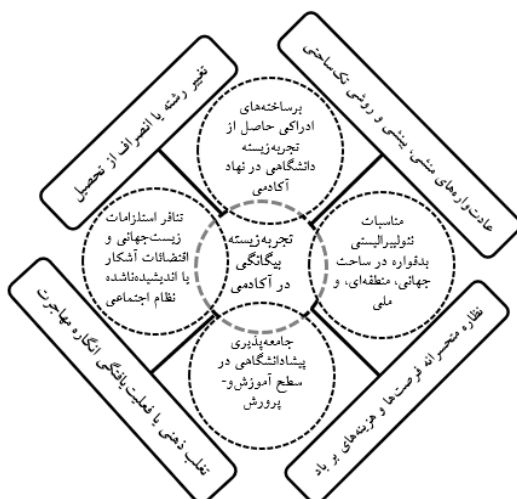

میان کنش گران رشته های فنی مهندسی شده اند. مصادیق پیش گفته به وجهی پنهان، یا مصرح در اظهارات آگاهی دهندگان مطالعه پژوهاک آشکار داشته اند. از دلالت های قابل برداشت از سطور فوق، یکی این است که بخش گسترده ای از فرایند مواجهه چند سطحی و مشکرالوجه با تجربه زیسته بیگانگی دانشجویان فنی مهندسی، مستلزم کشف و رؤیت پذیرسازی پدیده مذکور، و سرانجام، مرتفع ساختن آن به مثابه مسئله ای اجتماعی، از طریق نهادینه سازی سیاست گذاری مستظهر به آموزه های علوم انسانی و اجتماعی، و استخدام آورده های میان رشته ای، در مقام حکمرانی آموزش عمومی و عالی خواهد بود. معضله امتناع از پرداختن به پرسش های چرایی و غایت گرا، آن گونه که در جامعه پذیری پوزیتیویستی رایج در دانشگاه های صنعتی از رواج گسترده برخوردار است، ذیل ملاحظات میان رشتگی، و ارائه صورت بندی از نحوه ربط دهی دو ساحت «چگونگی» و «چرایی» مرتفع خواهد شد.

واضح است مطابق با تنسيق فعلی مسلط بر لحظه اکنون نظام آموزش عالی کشور، و متأثر از درهم تنیدگی «تخصصی گرایی» «مناسبات قدرت و اقتدار» و «نئولیبرالیزم مویرگی شده» شوربختانه، در بیشتر هیئت های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی، امکان ناپذیری همنشینی علوم انسانی و علوم فنی مهندسی به شکل نهادی، در بستر تعاملات میان رشته ای و فلسفه های مضاعف، از جمله فلسفه مهندسی رقم خورده است. در نسبت با میدان مورد مطالعه در پژوهش حاضر، تعامل برخی از رشته های علوم انسانی، نظیر اقتصاد^۱ و مدیریت، با رشته های فنی مهندسی، صرفاً از موضع «خادمیت» رشته های منتخب علوم انسانی، نظیر اقتصاد و مدیریت و در جهت تثبیت و ارتقاء «مخدومیت» علوم فنی مهندسی قابل تبیین می گردد. بدین ترتیب، «بازاندیشی های ساختاری»، «هم ارزسازی رشته های علوم انسانی و علوم مهندسی فنی»، در عین التفات خاطر به وجوه افتراق و کارکردهای متمایز هر کدام از آنها در پاسخ به نیازهای متکثر

۱. سنجه پذیری، محاسبه اندیشی، مداخلیت سود و زیان در مادی ترین، عینی ترین، و ملموس ترین معنای ممکن آن، و هم چنین، ضرورت کارکردی علم اقتصاد به واسطه ربط وثیق آن با گزینه بقا به مثابه برخی از مهم ترین زمینه های مورد نظر در این باره، شایسته توجه و تأمل هستند.

زمینه‌وزمانه امروز، ذیل مناسبات میان‌رشته‌ای، و بلکه، فرارشته‌ای، می‌تواند به‌واسطه مسئله‌مندسازی دغدغه‌های وجودی کنش‌گران علوم فنی‌مهندسی و به‌گفت‌و‌گوگذاری نهادی آن‌ها در سطوح مختلف نظام بروکراتیک علم، منجر به ترقیق مراتب گسترده‌ای از نمودهای تجربه بیگانگی در دانشجویان این دسته از علوم گردد.

شکل ۵. صورت‌بندی مفهومی دیالکتیک مضامین ناظر بر بیگانگی، ادراک از دانشگاه و متغیرهای خارج از نهاد آکادمی

وجه «شریف؛ هادم کثرت‌های هویتی» به‌عنوان یکی از اضلاع ادراکی آگاهی‌دهندگان پژوهش را می‌توان حمل بر موقعیت هژمونیک گفتمان علوم فنی‌مهندسی، و مرجعیت‌یافتگی آن در فرایند هویت‌سازی نمود؛ متأثر از وضعیت فوق، علوم انسانی در حکم دیگری^۱ علوم فنی‌مهندسی، و برخوردار از موقعیتی فرودستانه‌تر، پدیدار گردیده است. موقعیت فرودستانه علوم انسانی، به‌طور همزمان، از منظر ملاحظات ساختاری در ساخت آموزش عمومی و آموزش عالی، و از نقطه‌نظر مادی‌شدن فرهنگ^۲ در سطح جهانی، منطقه‌ای، ملی و محلی، ذیل مناسبات تنولیرالیزم و کالایی‌شده، نیز تبیین‌پذیر است. به‌بیان دیگر، در جامعه مظروف‌گشته به فعالیت‌های

1. other

2. Materialization of Culture

اقتصادی، تحلیل کمی با فراتر رفتن از قلمرو تولید اقتصادی، به نوع برداشت انسان از خود، اشیاء و مردم نیز گسترش می‌یابد (فروم، ۱۳۸۵، ۱۳۹). واقعیت این است که مناسبات حاکم بر دانشگاه فنی مهندسی، در بستر زمان، ذیل پدیده «نهادی شدن»، بیشتر نموده‌ها و ترجیحات هویتی دانشجویان را تحویل به اقتضائات حرفه‌ای، و لوازم برخاسته از جامعه‌پذیری معطوف به انگاره‌های فنی مهندسی، با محوریت «تولید»، «بهره‌وری»، و «سودآوری» می‌نماید، و بدین سان، به سهم خود، موجب مراتبی از تجربه بیگانگی در میان دانشجویان فنی مهندسی گردیده است. از این‌روی، میزان قابل ملاحظه‌ای از مواجهه با وضعیت مذکور، در گرو کش‌گری‌های مؤثر اصحاب علوم انسانی، با هدف بازتعریف و ارتقاء جایگاه خود در «روابط قدرت»، به‌منظور ارتقاء منزلت علوم انسانی، و بر ساختِ ضرورت‌های کارکردی آن در نسبت با معضله هویت و هویت‌بایی خواهد بود.

در پایان، به‌موجب تجریدی‌ترین خوانش یافته‌های مطالعه، مراتب گسترده‌ای از پدیده بیگانگی در میان دانشجویان فنی مهندسی دانشگاه صنعتی شریف نیز متأثر از «بازتولید نهادی جامعه‌پذیری معطوف به آپارتاید ارزش‌گذارانه در سطح آموزش عمومی - به‌واسطه منزلت‌بخشی فرادستانه به دروس تخصصی در رشته علوم تجربی و ریاضی فیزیک - و منزلت‌زدایی مبتنی بر انگ‌زنی به «دروس عمومی»، در کنار «خوانش زیست‌شناختی و ژنتیک‌بنیاد استعداد و توانش ذهنی» تکوین پیدا کرده است.

- اخلاصی، ابراهیم؛ و رستگار، یاسر (۱۳۹۸). مطالعه جامعه‌شناختی عادت‌واره‌های متعارض با الزامات نهادی علم در پژوهش‌های علوم انسانی. راهبرد فرهنگ، ۱۲(۴۸)، ۷-۴۸. doi: 10.22034/jsfc.2020.105519
- اسماعیلی، مهدی (۱۳۸۵). پیرامون مهاجرت نخبگان، راهبرد یاس، ۵، ۱۳۷-۱۸۲.
- بادامچی، محمدحسین؛ و قائم‌خانی محمد (۱۳۹۴). بحران تکنیک‌زدگی آموزش عالی در ایران؛ جامعه‌شناسی جریان مهاجرت نخبگان از رشته‌های مهندسی به علوم انسانی. مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، ۱۹(۳)، ۳۳۵-۳۵۸.
- بارنت، رونالد (۱۳۹۸). ایده آموزش عالی (ترجمه میرمجید محمدی فومنی و دیگران) تهران: انتشارات اندیشه احسان.
- بزرگی، سیدعابدین (۱۳۹۶). نقد و بررسی علل ازخودیگانگی از منظر فونر باخ و کارل مارکس. آیین حکمت، ۹(۳۳)، ۷-۳۳. doi: 10.22081/pwq.2018.65407
- پانپهیم، فریتز (۱۳۷۲). عصر جدید: بیگانگی انسان (ترجمه مجید مددی). فرهنگ، ۱۵، ۱۱۹-۱۳۶.
- جهانگرد، هاجر (۱۳۸۳). اقتصاد دانش بر و فراز مغزها. تأمین اجتماعی، ۶(۳)، ۵۳-۷۴.
- جوادزاده، پدرام (۱۳۹۴). علل اجتماعی مهاجرت نخبگان ایرانی به دانشگاه‌های آمریکا. مدیریت فرهنگی، ۹(۲۸)، ۹۵-۱۱۱. <https://sid.ir/paper/199638/fa.111>
- چم‌آسمانی، معصومه؛ نارنجی‌ثانی، فاطمه؛ میرکمالی، سیدمحمد؛ و ذوالفقارزاده، محمد مهدی (۱۴۰۳). واکاوی علل مهاجرت نخبگان دانشگاهی از منظر کارکردهای آموزش عالی در ایران: مرور نظام‌مند (۱۳۸۱-۱۴۰۱). مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی، ۱۷(۱)، ۱۵۵-۱۸۴. doi: 10.48308/mpes.2024.233384.1380
- حسینی، سیده‌زهره؛ و فرامرز قراملکی، احد (۱۳۹۱). از خودبیگانگی، موقعیت‌های مرزی و مرگ در مثنوی معنوی. فلسفه و کلام اسلامی، ۲(۴۵)، ۴۷-۶۵. doi: 10.22059/jitp.2013.29429
- حقیقتیان، منصور؛ و مرادی، گلرمد (۱۳۹۳). اثر ازخودیگانگی در ایجاد و شکل‌گیری رفتارهای اعتراضی جمعی (مورد مطالعه: جوانان شهر کرمانشاه. علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۱(۱)، ۱۵۵-۱۷۹. doi: 10.22067/jss.v11i1.16468
- خاوری، زهرا؛ محسنی تیریزی، علیرضا؛ و سیدمیرزایی، سیدمحمد (۱۴۰۰). تحلیل جامعه‌شناختی ازخودیگانگی زنان (مورد مطالعه: زنان بین ۲۰ تا ۵۰ ساله شهر مشهد) بر اساس رویکرد نظریه مبنایی. پژوهشنامه زنان، ۱۲(۲)، ۱-۳۲. doi: 10.30465/ws.2021.29467.2914
- داجوی توکلی، عطیه؛ صفروپور دهکردی، سپیده (۱۳۹۴). تحلیل بنیادی نهاد علم: راهی به سوی توسعه کشور. رهیافت، ۲۵(۶۰)، ۹۹-۱۱۴.
- دانشگاه صنعتی شریف (۸ تیر ۱۴۰۰). موفقیت چشمگیر دانشگاه صنعتی شریف در جدیدتری رتبه‌بندی جهانی کیو.اس. برگرفته از: <https://www.sharif.ir/fa/article/1146639>

ذکایی، محمدسعید؛ و اسماعیلی، محمدجواد (۱۳۹۰). جوانان و بیگانگی تحصیلی و دانشگاهی. تحقیقات فرهنگی ایران، ۴(۴)، ۵۵-۹۰.

ریتزر، جورج (۱۳۸۶). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر (ترجمه محسن ثلاثی). تهران: نشر علمی.

ژیان‌پور، مهدی؛ ناجی اصفهانی، زهرا؛ کاوه‌زاده، عادل (۱۳۹۲). تجربه نخبگان از موانع تجاری‌سازی ایده‌ها. مطالعه موردی: اعضای بنیاد ملی نخبگان. مسائل اجتماعی ایران، ۴(۱)، ۱۴۱-۱۵۹.

الستی، کیوان (۱۴۰۰). نهاد علم، هویت علم و ارتباط با جامعه. سیاست علم و فناوری، ۱۴(۳)، ۱-۳.

شیرزاد، احمد (۱۳۷۳). المپیادها و مسئله نخبه‌گرایی. استعدادهای درخشان، ۱۲، ۷-۱.

صادقی حسن‌آبادی، مجید؛ و گنجور، مهدی (۱۳۸۹). خداپاوری، خودپایی یا ازخودیگانگی. الهیات تطبیقی، ۱۱(۱)، ۷۷-۹۶.

طالب‌زاده شوشتری، لیلا؛ و خادمی اشکذری، ملوک (۱۳۹۷). مدیریت بهینه منابع انسانی نخبه با بررسی نیازها، موانع و مشکلات و راهکارهای پیشنهادی از دیدگاه خود آن‌ها. پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی، ۱۰(۳)، ۲۱۵-۲۳۷.

علی اکبری دهکردی، مهناز؛ اورکی، محمد؛ برقی ایران، زیبا؛ و کیارد، سیده‌کیمیا (۱۳۹۰). بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با ازخودیگانگی، افسردگی و اضطراب مرگ در دانشجویان دانشگاه پیام نور استان تهران. معرفت در دانشگاه اسلامی، ۱۵(۴)، ۱۸۰-۱۶۴.

فروم، اریک (۱۳۸۵). جامعه سالم (ترجمه اکبر تبریزی؛ چاپ چهارم). تهران: انتشارات بهجت.

فروید، زیگموند (۱۳۹۳). تمدن و ناخرسندی‌های آن (ترجمه خسرو همایون‌پور). تهران: انتشارات امیرکبیر.

فوتر، لونیس؛ و پیروزگار، محمدرضا (۱۳۴۷). سابقه مفهوم ازخودیگانگی. مطالعات جامعه‌شناختی، ۲، ۵-۲۷.

فیروزجانیان، علی‌اصغر؛ و هاشمیان، بهروز (۱۳۹۷). تحلیل جامعه‌شناختی بیگانگی دانشگاهی؛ مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه مازندران، راهبرد فرهنگ، ۱۱(۴۱)، ۱۰۵-۱۳۱. doi: 10.22034/jsfc.2018.67064

قانع‌راد، محمدامین (۱۳۸۲). نقد نخبه‌گرایی در تولید دانش. پگاه حوزه، ۱۰۴، ۱۲-۱۴.

قانع‌راد، محمدامین؛ و خسروخاور، فرهاد (۱۳۹۰). ذهنیت‌های پژوهشگران برجسته علوم پایه درباره اجتماع علمی در ایران. آموزش عالی ایران، ۳(۴)، ۷-۳۶.

ماهینی، انسبه؛ کیشمشکی، ابوالفضل؛ خسروپناه، عبدالحسین (۱۳۹۳). «خودفراموشی» در بستر ازخودیگانگی با تکیه بر دیدگاه مولوی. پژوهشنامه اخلاق، ۷(۲۳)، ۵۳-۷۸.

محسنی تبریزی، علیرضا؛ قاضی طباطبایی، محمود؛ و مرجانی، سیدهادی (۱۳۸۹). تأثیر مسائل و چالش‌های محیط علمی بر جامعه‌پذیری دانشگاهی. پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۱۶(۱)، ۴۵-۶۷.

مسعودنیا، حسین؛ مرندی، زهره؛ و سیستانی، محسن (۱۳۹۳). رابطه ازخودیگانگی و مشارکت سیاسی دانشجویان دختر دانشگاه اصفهان. فصلنامه مطالعات ملی، ۱۵(۶۰)، ۹۵-۱۱۶.

مطهری، مرتضی (۱۳۷۴). مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی؛ انسان و ایمان (چاپ یازدهم). تهران: انتشارات صدرا.

ملک‌پور افشار، رضا؛ حق‌دوست، علی‌اکبر؛ دهنویه، رضا؛ شیخ‌زاده، رضا؛ موسوی، سیدمیشم؛ رضایی، پروین، و همکاران (۱۴۰۱). ریشه‌ها و راهکارهای مسئله مهاجرت نخبگان در ایران. نشریه فرهنگ و ارتقاء سلامت، ۶(۱)، ۸۱-۸۷.

نظرمنصوری، علی؛ یزدخواستی، بهجت؛ همتی، رضا (۱۴۰۰). تحلیلی بر عوامل موثر بر جامعه‌پذیری دانشگاهی دانشجویان؛ مورد مطالعه: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های تهران، تربیت مدرس، شهید بهشتی، شیراز و فردوسی، راهبرد فرهنگ، ۱۴(۵۳)، ۱۱۳-۱۵۴.

Hall, R. (2018). On the alienation of academic labor and the possibilities for mass intellectuality. triple: Communication, Capitalism & Critique. *Journal for a Global Sustainable Information Society*, 16(1), 97-113.

Hasan, A. (2002). The roots of elite alienation. *Economic and Political Weekly*, 4550-4553.

Kaçire, İ. (2016). The Impact of the University Students' Level of Alienation on Their Perception of General Satisfaction. *International Journal of Higher Education*, 5(1), 38-46.

Rahmatian, F., & Sharajsharifi, M. (2022). Reimagining MBA education in the age of artificial intelligence: A meta-synthesis. *Socio-Spatial Studies*, 6(1), 43-50. doi: 10.22034/soc.2022.223610

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۴۸

دوره ۱۸، شماره ۴
زمستان ۱۴۰۴
پیاپی ۷۲